ԵՐԵՍՈՒՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրութեան մէջ.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Базарная ул. д. Тамамшева № 16.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տելեֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են խիտաքանշւիր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՇԱԿ

ԼՐԱԳԻՐԸ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ ԱՐԺԷ

ԵՐԿՈՒ րուբլի

Մի ամսվայ համար 1 րուբլի

Աղէքսանդր, Միքայէլ և Գրիգոր Բաղդասարեան Նազարեանները և փոխ-գնդապետ Սերգէյ Յովակիմեան Մարզուլեանը յայտնում են առաջինների եղբօր դստեր, իսկ վերջինի քրոջ դստեր

ՕՐԻՈՐԴ ՄԱՐԻԱՄ ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ

մահը։ Ամփոփքը կը կատարվի այսօր, շաբաթ, երեկոյեան ժամի 4-ին Միքայէլ-եան հիւանդանոցի աղօթարանը։ Վաղը, կիրակի, առաւօտեան ժամի 9-ին տե-ղի կունենայ յուղարկաւորութիւնը [illegible] Աստուածածին ե-կեղեցին, ապա Խօջիվանքի գերեզմանատուն։

(առ.) (2.) 1—1

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆ

Շաբաթ, նոյեմբերի 10-ին, պ. պ. անդամ-ների, կանդիդատների, նրանց ընտանիք-ների և հիւրերի համար հայ դերասանական ընկերակցութիւնը կը ներկայացնէ Գ. Սունդուկեանցի

„ՊԷՊՕ"

Հոկտեմբերի 30-ի համար վերցված տոմ-սակները իրանց ոյժը պահպանում են նո-յեմբերի 10-ի համար։

(ու. 2.) ա. 2—2

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նպաստ ստանալու համար. Կաթողիկոսի մահվան առիթով. Վեհափառ կաթողիկոսի թաղումը. Վերջին տեղեկութիւններ. Տաւ-րիկեան պալատից. Էջմիածնի շրջանում. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Մի կարևոր խնդիր. Թիֆլիսի Կենտրոնական Նպաստամատոյց յանձնաժողովի նիստը. Բնական աղէտներ. Հեռագրական գործակալութիւն. Թատրօն և երաժշտութիւն. Տեղեկութիւններ գաւառից. Շտուտգարտ—Հաագա—Էջմիածին. Ներքին լուրեր. Ոստիկանական տեղեկութիւններ. Վրացիների կեանքից. Նամակներ խմբա-գրութեան. Գիտութիւն, գրակ., գեղ. Ար-տաքին լուրեր. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—Յիշողութիւններ Խրիմեանի մասին։

ՆՊԱՍՏ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

I

Մեր երկրի կարօտ, աղէտեալ ժողովրդի կարիքները լրացնելու համար բաւական չեն հասարակական նպաստները, այլ անհրաժեշտ է կառավարութեան լուրջ օժանդակութիւնը։

Հասարակական ինքնօգնութեան միջոցով մենք միայն կոպէկներ կը տանք ժողովրդին, իսկ կարիքը րուբլիների, տասնեակ րուբլիների նպաստներ է պահանջում կարօտեալների համար։

Հանգանակութիւններով մեծ գումար չէ կարելի ժողովել։ Որքան էլ լաւ լինի հանգանակութիւնը, յամենայն դէպս նա միլիօնաւոր կարօտեալների կարիքները չէ կարող ապահովել և սովեալ ժողովրդի ցաւերը ամոքել։

Կարևոր է խոշոր գումար, որպիսին կարող է ներկայումս տալ միայն կառավարութիւնը փոխարինաբար կամ անվերադարձ նուիրատուութեամբ։

Մենք մի քանի անգամ ընդգծել էինք «Մշակի» էջերում, որ մեր ժողովուրդը պարտաւոր է վարչական ատեաններին զեկուցանել իր վիճակի մասին, կազմելով մանրամասն արձանագրութիւններ և փաւերացնելով նրանց պաշտօնական անձերի միջոցով։ Բայց դժբաղդաբար՝ շատ տեղերում զանցառու են գտնվել մեր գաւառացիները և ժամանակին չեն յայտնել իրանց դրութեան մասին։

Իսկ որպէսզի կառավարութիւնը նպաստներ բաց թողնէ, կարևոր է, որ նա ունենայ պաշտօնական փաւերացում կարօտութեան մասին։

Անցեալ ձմեռ, այս տարվայ սկզբին, երբ Պետական Դումայում հարց յարուցվեց Անդրկովկասի կարօտեալներին օգնելու պահանջի մասին, Պետական Դումայի յանձնաժողովները պահանջում էին վկայութիւններ կարիքի մեծութեան և որակի մասին, վկայութիւններ, որոնք փաւերացված լինէին պաշտօնական եղանակով։

Իսկ մենք այդպիսի փաւերականներ շատ քիչ ունէինք Պետական Դումային ներկայացնելու համար։

Այժմ նոյն դժուարութիւնների մէջ կը լինենք մենք, երբ նորից հարց կը յարուցանենք կառավարչական նպաստի անհրաժեշտութեան մասին։ Մեզնից կը պահանջեն հիմնաւոր տեղեկութիւններ, թւեր, վիճակագրական ացուցակներ։

Ուր են այդ նիւթերը։

Նրանք չը կան մեր զանցառութեան, մեր անփութութեան պատճառով։

«Մշակի» մէջ մի քանի անգամ մենք յիշեցրել ենք այդպիսի նիւթերի կարևորութեան և անհրաժեշտութեան մասին և դարձեալ յիշեցնում ենք։

Որքան էլ ուշացած լինենք մենք հունձի օրերից, այնու ամենայնիւ կարելի է թէկուզ մօտաւորապէս յայտնագործել գիւղական վիճակը և պարզել կարիքի աստիճանը։

Գոնէ այժմ պէտք է ձեռնարկենք գործի։ Մեր առաջ կանգնած են ձմեռվայ ահեղ կարիքը, գիւղական տառապանքը։

Ս. Քալանթար

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀՎԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

Ժընեվից մեզ հեռագրում են նոյեմբերի 8/21-ին.

Ժընեվի հայ ուսանողները և գաղութը ժողով կազմելով, նոյեմբերի 4/17-ին, արտայայտում են բուռն վիշտ Խրիմեանի մահվան առիթով, որի կեանքը ամբողջովին նուիրվեց հայ ժողովրդին, առանց տեսնելու, դժբաղդաբար, իրականացած իր մարդասիրական և արդարադատութեան իդէալը։

Յանձնաժողով

Թիֆլիսից նոյեմբերի 5-ին ուղարկված է հետևեալ հեռագիրը կաթողիկոսական տեղապահին.

Բռնութեան դէմ մարտնչող մեծ հայրենակցի—անմոռանալի Հայրիկի—ահիւնին ծնրադիր՝ սրբացած հայրենակիցները իրանց վիշտն են միացնում համազգային սուգին։

Պսակի փոխարէն հաւաքված փողերը կը յատկացվեն Թիւրքիայում կրթութեան գործին։

Թիֆլիսաբնակ վանեցիներ

Գանձակ, 6 նոյեմբերի

Կաթողիկոսի թաղման օրը ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում պատարագ մատուցվեց և պատարագից յետոյ կատարուեց հոգեհանգստեան մաղթանք։ Եկեղեցու ներսը և բակը լիքն էր ահագին՝ երկու սեռի բազմութեամբ, չը նայած այդ օրվայ անձրևային վատ եղանակին։ Եկեղեցին լիքն էր և հնարաւորութիւն չը կար ներս մտնել, այդ պատճառով ահագին բազմութիւնը մնացել էր եկեղեցու բակում։ Գեն.-Նահանգապետը բացակայ էր քաղաքից, և, իբր նախօրօք խոստման համաձայն, չը կարողացաւ ներկայ լինել պատարագին։ Ներկայ էին՝ նահանգապետ Կօվալևօվը, քաղաքի պահպանութեան վերահսկիչ գնդապետ Սաֆօնօվը, Բէգօվը և այլ զանազան պաշտօնական բարձրաստիճան անձինք։ Ներկայ էին նաև պարսից հիւպատոս Միրզա Քարիմ խանը և իր թարգմանը։ Իսկ տեղական թուրքերի կողմից ոչ մի հատիկ մարդ։ Պատարագից յետոյ ներկայ եղող ռուս հոգևորականներից աւագ քահանայ Միխաիլը խօսեց ռուսերէն, և իր կարգակիցների կողմից յայտնեց իր խորը ցաւակցութիւնը Հայրիկի անփոխարինելի կորստեան համար. միաժամանակ նա առաջ բերեց իր այն տեսակցութեան ժամանակ խօսակցութիւնը, որը նա ունեցել է Հայրիկը Գանձակ այցելած ժամանակ։ Այնուհետև բաւական ընդգացված կերպով խօսեց Շմաւոն քահ. Բօրեանը, ընդգծելով Հայրիկի գործերից մի քանի գծեր։ Ապա դառնալով ներկայ եղող իշխանութեան ներկայացուցիչներին և իր կարգակից ռուս քահանային, յայտնեց շնորհակալութիւն իրանց ցոյց տուած ցաւակցութեան և հանդէսը իրանց ներկայութեամբ պատւելու համար։

Սագան

ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԹԱՂՈՒՄԸ

Էջմիածին, 6 նոյեմբերի

Այսօր, երեքշաբթի, նոյեմբերի 6-ին տեղի ունեցաւ ամենայն հայոց կաթողիկոսի թաղումը, կարգադիր մասնաժողովի կանխապէս մշակած ցերեմոնիալի համաձայն։

Առաւօտեան ժամը 9-ին Էջմիածին հասան Փոխարքայի ներկայացուցիչներ Հակկէլը և Լազարևը, Երևանի գեներալ-նահանգապետ Եացկէվիչը, նահանգապետ Տիզենհաուզէնը և ուրիշ պաշտօնական անձինք։ Պատարագը սկսվեց ճիշտ ժամը 10-ին և արարողութեան երգում էր հայր Կոմիտասի երգեցիկ խումբը՝ բաղկացած ճեմարանի աշակերտներից. այդ երգեցողութիւնը ահագին տպաւորութիւն թողեց։ Պատարագիչ և հանդիսադիրն էր Մեսրոպ արքեպիսկոպոսը, որ օծման կարգը կատարեց 11 արքեպիսկոպոսների, եպիսկոպոսների և 17 վարդապետների հետ միասին։

Ժամը $10^1/_2$-ին վեհարանից սկսվեց պաշտօնական անձանց և պատգամաւորների հանդիսաւոր գնացքը դէպի տաճար, պսակներով հանդերձ։ Պսակների ճիշտ թիւը 34 էր, որոնցից 12-ը արծաթէ, մնացածը թարմ ծաղիկներից և մետաղեայ։ Պատգամաւորների թիւը հասնում էր 150—170-ի, իսկ հիւրերի հետ միասին՝ 300-ի։

Պէտք է ասել, որ կարգը չը խանգարվեց, չը նայելով անձրևոտ եղանակին և ժողովրդի ահագին բազմութեան։ Պաշտօնական անձանց և պատգամաւորների համար տեղ էր յատկացված իջման սեղանի երկու կողմերին, իսկ ժողովրդի համար՝ իջման սեղանի շրջափակից դուրս։ Պատգամաւորները, մտնելով տաճար, դրին պսակները դագաղի շուրջը, պատուանդանի վրա և ապա՝ աջակողմեան սեղանի վրա։

Ժամը 12-ին վերջացաւ պատարագը և օծումը, և սկսվեց հոգեհանգիստը ու վերջին հրաժեշտի մատուցումը։ Եպիսկոպոսները և վարդապետները զոյգ-զոյգ մօտեցան դագաղին և համբուրեցին հանգուցեալ կաթողիկոսի օծված աջը. ապա մօտեցան ի համբոյր պաշտօնական անձինք և պատգամաւորներից շատերը ու ժողովրդից՝ շատ կանայք։

Ժամը $12^1/_2$-ին դագաղը դուրս բերվեց տաճարից և սկսվեց թափօրը տաճարի շուրջը դէպի գերեզման. թափօրը չորս տեղ կանգ առաւ և հոգեհանգիստ կատարվեց։ Գերեզմանը փորված էր Ներսէս Աշտարակցու գերեզմանի կողքին։ Թափօրը հասաւ գերեզմանին ժամը 1-ին, և սկսվեց թաղման կարգը. երբ դագաղը գերեզման իջեցրին, առաջին հողը ածեց նրա վրա Խորէն Խրիմեանը, իբրև ամենամօտիկ ազգականը։

Ժամը 2-ին վերջացաւ թաղումը, և գերեզմանը փակվեց։ Մեսրոպ արքեպիսկոպոսը և տեղապահ Գէորգ արքեպիսկոպոսը դամբանականներ խօսեցին, որից յետոյ պաշտօնական անձինք և ամբողջ հոգևորականութիւնը հեռացան։

Սկսվեց ճառախօսների առեննաբանութիւնը։

Առաջ խօսեց Ս. Զաւարեան, չարտասանելով ոչ մի անգամ «յեղափոխական» խօսքը, ինչպէս սպասվում էր Դաշնակցութեան դրածպաակի մակագրութիւնից։ Նա գլխաւորապէս նկարագրեց Խրիմեանի անցեալ գործունէութիւնը և նրա մատուցած ծառայութիւնները թիւրքահայ ժողովրդին։

Երկրորդը խօսեց ռուսերէն Կիպշիձէ՝ վրացիների կողմից, ցոյց տալով թէ հանգուցեալ կաթողիկոսը որքան նպաստեց հայ ազգի բարոյական և մտաւոր վերածնութեան։

Երրորդը խօսեց Հ. Առաքելեան։ Յայտնելով որ ինքն ճիշտ 15 տարի առաջ այդ նոյն վայրում և նոյն քարի վրա բարձրացած առաջարկեց Էջմիածնում գումարված համազգային ժողովին ընտրել ամենայն հայոց կաթողիկոս Խրիմեանին և ժողովը միաձայն ընդունեց իր առաջարկը,—առեննաբանը շեշտեց, թէ այն ժամանակ նա ասաց. «Խրիմեան մի անձն է, որ գիտէ տալ զԱստուծոյն Աստուծոյ և զկայսերն՝ կայսեր»։ «Այսօր, 15 տարուց յետոյ, մասնակցելով Խրիմեանի յուղարկաւորութեան, ես և կամենում եմ տալ զԱստուծոյն Աստուծոյ և զկայսերն՝ կայսեր»։ Ապա նա այն միտքն յայտնեց, թէ Խրիմեանի անցեալ փառաւոր գործունէութիւնը հանրածանօթ է. կաթողիկոսական շրջանի գործունէութիւնը՝ պէտք է թողնել պատմութեան անաչառ գնահատութեան։ «Բայց,—շեշտեց նա,—ես չեմ կարող, իբրև հրապարակախօս, իբրև գրչի մշակ և զինուոր, խորին յարգանքի հարկ չը տալ այն մարդին, որ առաջին հրապարակախօսը հանդիսացաւ Հայաստանի խորքերում, հիմնելով տպարան և թերթ մի այնպիսի ժամանակ, երբ ոչ ոքի մտքից անցնել չէր կարող, երբ նոյնիսկ այսօր ոչ ոք իրագործել չէ կարողանում. ես չեմ կարող խոր կերպով գլուխ չը խոնարհեցնել մտքի և գրչի այն զինուորի և մշակի առաջ, որ թիւրքահայ հրապարակախօսութեան մէջ յեղափոխութիւն առաջացրեց, այն ստեղծագործողի առաջ, որ տուեց մեզ «Վանգոյժի» և «Հայգոյժի» նման բանաստեղծական երկեր»։

Ապա սկսեցին խօսել և ուրիշ անձինք, բայց պատգամաւորների մի մասը սկսեց դիմել սեղանատուն, ուր ճաշ էր պատրաստված 300 հոգու համար։ Սեղանի գլխին նստած էին տեղապահը, եպիսկոպոսներ ու բոլոր պաշտօնական անձինք և ապա պատգամաւորներն ու հիւրերը։ Ճաշի վերջին տեղապահ Գէորգ արքեպիսկոպոսը, բաժակ առաջարկելով «վասն հանգստութեան հոգւոյ Մկրտիչ կաթողիկոսի», մայր աթոռի կողմից շնորհակալութիւն յայտնեց ռուսաց բարձր կառավարութեան ի դէմս Փոխարքայի, որ բարեհաճել էր յատուկ պատգամաւորներ ուղարկել և, իր ու ամուսնու կողմից պսակ դնելով, ջերմ կարեկցութիւն ցոյց տալ հայոց եկեղեցու կրած կորուստի առիթով, շնորհակալութիւն յայտնեց նաև բոլոր օտարազգի և հայ ներկայացուցիչներին ու պատգամաւորներին։

**

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Սեփական թղթակցից)

Պետերբուրգ, 7 նոյեմբերի

Այսօր, նոյեմբերի 7-ին, Պետական Դումայի նիստում, նախագահի օգնականներին ընտրելուց յետոյ, հաստատվեցին 346 անդամի ընտրութիւնները։ Ճշտութեան տեսակէտից կասկած յարուցեց Օրենբուրգի և Մինսկի նահանգների և Անդրկովկասի ազգաբնակութեան կողմից ընտրված անդամների ընտրութիւնը։

ՏԱՒՐԻԿԵԱՆ ՊԱԼԱՏԻՑ

Պետերբուրգ, 2 նոյեմբերի

Եւրոպական պարլամենտներում նախագահի ընտրութեանը տալիս են շատ մեծ նշանակութիւն, և նայած թէ նախագահը որ կուսակցութեան է պատկանում, այն կուսակցութիւնն էլ գերակշռող ազդեցութիւն է ունենում պարլամենտում։

Եթէ այդ տեսակէտից նայելու լինենք Խոմեակովի ընտրութեանը, պէտք է կարծել, որ հոկտեմբերեանները ներկայ Դումայում գերակշռող դեր են կատարելու։ Բայց եթէ մի փոքր մօտիկից նայելու լինենք նախընտրողական բանակցութիւններին, որտեղ որոշվում էր այս կամ այն կուսակցութեան թեկնածուն, կը գանք այն եզրակացութեան, որ այստեղ հոկտեմբերեանների յաղթութիւնը պատահական մի երևոյթ է, որով այնքան հարուստ է ռուսաց իրականութիւնը։

Աջակողմեանները շատ լաւ հասկացան, որ եթէ իրանք յամառաբար պնդէին իրանց թեկնածուի՝ Բոբրինսկու նախագահ անցկացնելուն, անպայման անյաջողութեան, փիասկօյի կը հանդիպէին, որովհետև իրանց դէմ կը քուէարկէին թէ հոկտեմբերեանները և թէ կադետներն ու ծայրայեղ ձախակողմեանները։

Միւս կողմից՝ ձախակողմեանները ոչ մի յոյս չունէին իրանց թեկնածուի համար հարկաւոր թւով ձայն ստանալու, և այդպիսով հարկաւոր էր մի միջին ճանապարհ։

Այդ բանից օգտվեցին հոկտեմբերեանները և առաջ մղեցին Խոմեակովի թեկնածութիւնը, գլխաւորապէս յոյս ունենալով ազդել աջակողմեանների վրա այն տեսակէտից, որ Խոմեակովն ահագին կապեր ունի բարձր շրջաններում, որ Կայսրը բաւական լաւ է վերաբերվում դէպի նա, և հետևաբար հնարաւորութիւն կունենայ աւելի մօտիկից ծանօթացնել Կայսրին Դումայի գործունէութեանը։

Թէ որքան էական պահանջ է Խոմեակովի համար կօնստիտուցիայի ամրապնդումը, այդ ցոյց կը տայ շատ մօտիկ ապագան. բայց առայժմ՝ դատելով նրա առաջին ճառից՝ կարելի է ասել, որ նա ոչ մի ժամանակ քաջութիւն չէ ունենալու յայտնի կարգինալ հարցերում բռնել այս կամ այն դիրքը, այլ միշտ տատանվելու և աշխատելու է կծկել, հաշտեցնել միմեանց միանգամայն հակառակ հասկացողութիւններ։

Դրան պէտք է աւելացնել և այն հանգամանքը, որ փոխ-նախագահների և քարտուղարի ընտրութեան հարցում հոկտեմբերեանները միանգամայն թոյլ գտնվեցին պաշտպանելու և իրագործելու Խոմեակովի պահանջը, որ կայանում էր այն բանում, որ փոխ-նախագահները լինեն Մակլակովը և Կապուստինը։ Հոկտեմբերեանների այդ թուլութեան պատճառով փոխ-նախագահների տեղերը տրվեցին աջակողմեաններին, իսկ Խոմեակովը շատ շուտով յետ վերցրեց իր ուլտիմատումը։

Հետևաբար հարց է առաջ գալիս, թէ արդեօք ներկայ Դուման կարո՞ղ կը լինի կազմել կենտրոն և այդպիսով բաժանվել երեք մասի, թէ՞ կը կրկնվի նոյնը, ինչ որ էր առաջին և առաւել ևս երկրորդ Դումաներում, այսինքն աջակողմեանը և ձախակողմեանն իրար հակառակ կանգնած։

Կան կարծողներ, որ հոկտեմբերեաններն այնքան ոյժ ունեն իրանց մէջ և նրանց համար այնքան թանգ են սահմանադրական կարգերը, որ կը կարողանան ձուլել իրանց մէջ մի մասն աջակողմեան կադետներից և մի մասն էլ աջակողմեաններից և կը կազմեն կենտրոն, բայց մեր կարծիքով դա դժուար ենթադրելի է։

Որ կադետները վճռել են և կաշխատեն ամէն կերպ համաձայնութեան գալ, որպէսզի իրագործեն կենտրոն կազմելը, դրանում կասկած չը կայ. բայց հէնց բանն էլ նրանումն է, որ իրանք հոկտեմբերեանները չեն ներկայանում իբրև անպայման «սահմանադրականներ»։

Նրանք շատ նմանում են այն երեխայական խաղալիքին, որը եթէ քիչ ես փչում՝ շան է նմանում, իսկ եթէ մի փոքր աւելի ես փչում՝ էշի։

Այդպիսի մի զանգուած չէ կարող ոչ մի ժամանակ դեր կատարել, այլ նա միշտ կը տատանվի և կը թեքվի դէպի ուժեղ կողմը։

Եթէ Դումայի ձախակողմեաններ գործէին համերաշխ, այն ժամանակ գուցէ կարելի լինէր ժողովրդական ներկայացուցչութեան պատիւը բարձր պահել. իսկ հէնց բանն էլ այն է, որ, դժբաղդաբար, այդ չի լինի, և սօցիալ-դեմօկրատները միւս ձախակողմեանների հետ անհամաձայն կը լինեն մղեն. իսկ կադետները իրանց ամբողջ էութեամբ դուրս տեղն են դրած ամէնլուս,

որովհետև միանգամայն պարզ է, որ հոկտեմբերեանները ոչ մի ժամանակ կառավարութեան գործողութիւնները չեն քննադատի, այլ կընդունեն հալած իւղի տեղ։

Արսէն Քալանթար

ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

(Սեփական թղթակցից)

Էջմիածին, 5 նոյեմբերի

Հայրիկի մարմինը, ինչպէս ասացի, դեռ ևս դրված է տաճարում։

Ամեն կողմից գալիս են մարդիկ՝ ներկայացուցիչներ, պատգամաւորներ, հարևան շրջակայքի գիւղացիներ, գալիս են և այնպիսիները, որոնք ուզում են միաժամանակ իրանց ներկայութեամբ վերջին հրաժեշտը տալ Հայրիկի աճիւնին և օգտվել առիթից՝ տեսնելու Էջմիածինը։ Այդպիսիների առաջ հիասթափութիւնը լիակատար էր. Էջմիածնի և ճեմարանի տնտեսական ճգնաժամը, նրա տխուր կացութիւնն իր բոլոր պակասութիւններով՝ պատկերանում էին այցելուների առաջ։

Վանքի կառավարութիւնը անելանելի դրութեան մէջ է դրված. հազիւ նա կարող է մի կերպ տեղաւորել պատգամաւորներին. գալիս են, վերջիններից բացի, ներկայացուցիչներ զանազան խմբակների կողմից, հետաքրքրվող այցելուներ, հիւրեր՝ պրետենզիաներով, տրտունջներով. բողոքում են, որ բնակարան չը կայ, անկողին չէ ճարվում, լիառատ կերպով չեն հիւրասիրվում։ Մինչդեռ վանքը իր հիւրատան ամեն մի սենեակում տեղաւորել է 5—6 հոգի պատգամաւորներ, վանականներից շատերի խցերը դրվել են նոյնպէս պատգամաւորների ու հիւրերի տրամադրութեան տակ։ Եւ դեռ տրտնջում են, որ յարմարութիւն չեն տալիս, բողոքում են, որ վանքը իրան վայել կարգ ու կանոնի մէջ չէ, բայց չեն ուզում ուշադրութեան առնել նրա ներկայ անտեսական կացութիւնը, ծանօթանալ նրա ամբողջ դրութեան հետ։

*

Այսօր պատգամաւորների միջից ընտրված յանձնաժողովը վանական միաբանութեան մի քանի ներկայացուցիչների հետ միասին աշխատում է մշակել թաղման ցերեմոնիալը։ Երեկոյեան ժամը 7-ին նշանակված էր պատգամաւորական ժողով։ Նշանակված ժամին արդէն հաւաքվել էին մեծ թւով պատգամաւորներ և դեռ հաւաքվում էին, բայց պատգամաւորների մի յայտնի խմբակ բացակայում էր. նրանք, ինչպէս պարզվեց, մասնաւոր խորհրդակցութիւն ունէին։ Յանձնաժողովի երկու անդամներ, երևի ուշադրութեան առնելով այդ հանգամանքը և թերևս ցանկանալով չը զրկվել այդ խորհրդակցութիւնից, առանց հաւաքված պատգամաւորների թոյլտւութիւնը խնդրելու ու առա միայն յետաձգելու նիստը ընթրիքից յետոյ, ինքնակամ յետաձգեցին նիստը և նոյնիսկ պատճառ դարձան որոշ խմբակի բացակայութեան։ Իսկ այդ հանգամանքն անախորժ ինցիդենտի առիթ եղաւ։

Հաւաքված պատգամաւորները, որոնց թիւը 80-ից աւելի էր, իսկ բացակայողներինը՝ ոչ աւելի 20—25-ից, չուզեցին նիստը յետաձգել, և ժողովը բացվեց ճեմարանի տեսուչ Մ. Բերբերեանի նախագահութեամբ, որը համառօտ կերպով բացատրեց, թէ ինչու համար են հաւաքվել։ Խորհրդակցութեան նիւթը վերաբերում էր այն բանին, թէ դամբանական ճառեր թոյլ տալ արտասանելու թէ ոչ։ Ժողովականների մեծամասնութեան կարծիքն այն էր, որ Հայրիկի գործունէութիւնը վեր է գրուատիքներից, գովասանական ճառերից։ Միևնոյն ժամանակ երկիւղ էին կրում, որ մի գուցէ տեղի ունենան անպատեհութիւններ, անախորժութիւններ առաջ բերեն։ Կայ և մի այլ հանգամանք. այդ այն է, որ կայ լռութիւն աւելի պերճախօս ի նշան յարգանքի, սիրոյ ու վշտի, քան բոլոր ճառերը։ Այս բոլորն ի նկատի ունենալով՝ առաջարկվում էր լուռ հանդիսաւորութեամբ հողին յանձնել։ Հոգևորականութիւնից տեղակալի կարգադրութեամբ պէտք է խօսէին Մեսրոպ արքեպիսկոպոսը և Բաբգէն վարդապետը։ Երբ այդ բանը յայտնի եղաւ ժողովականներին, մի քանի հոգի հարց զարթեցրին, թէ ինչո՞ւ պիտի խօսեն միայն հոգևորականները, և եթէ արգելվում է աշխարհականներին, թող արգելվի և հոգևորականներին։ Ժողովը իսկոյն ուղարկեց տեղապահ սրբազանի մօտ Յուսիկ հայր-սուրբին և Ալեքսանդրապոլի նախկին քաղաքագլուխ Տէր-Պետրոսեանին խնդրելու այդ մասին, որոնք քիչ յետոյ վերադարձան և յայտնեցին, որ համաձայն է։ Այնուհետև ժողովը ընտրեց իրաւաբանական մի յանձնաժողով, որը պէտք է աշխատէր պարզել, թէ հնարաւո՞ր է արդեօք շտապեցնել տալ կաթողիկոսական ընտրութիւնը, և յանձնարարեց նրան յաջորդ օրը երեկոյեան նիստին զեկուցում տալ այդ մասին։

Անտոնեանը առաջարկում է քննութեան նիւթերի մէջ մտցնել նաև տեղապահական հարցը։ Ե. Թաղիադեանը բողոքում է Անտոնեանի առաջարկի դէմ։ Նա աւելորդ է համարում այդ հարցով զբաղվել, որովհետև դա չէ վերաբերվում պատգամաւորներին։ Նրա ասելով, դրանով ուզուրպացիա արած կը լինեն տեղական գործերի վրայ։

Պարզվում է, որ այդ խորհրդակցութիւնները ներգործական չեն լինելու, այլ լոկ իղձեր ու ցանկութիւններին։

Ժողովը դրանով վերջանում է, և պատգամաւորները հրաւիրվում են ընթրիքի վանքի հին սեղանատունը։

Լ. Դ.

*

Նոյեմբերի 7-ին կաթողիկոսական տեղապահ սրբազանը հետևեալ հեռագիրն է ուղարկել կովկասեան Փոխարքայ կոմս Վորոնցով-Դաշկովին։

«Երէկ կայացաւ Նորին Սրբութիւն ամենայն հայոց կաթողիկոսի թաղումը ձերդ պայծառափայլութեան ներկայացուցիչներ՝ գաղտնի-խորհրդ. Հակկելի և գնդապետ Լազարեւի ներկայութեամբ, որը պսակ դրեց ի Տէր հանգուցեալի վրայ։ Ամբողջ հայ ժողովրդի խորին վշտի օրերում, որը կորցրել է իր ջերմ սիրած և անմոռանալի հովուապետին, մեզ վրայ հաճելի պարտականութիւն ենք յանձն առնում խորին շնորհակալութիւն յայտնելու ձերդ պայծառափայլութեանը և կոմսուհի Ելիզավետա Անդրէյեվնային իմ և ամբողջ վշտացեալ վանական միաբանութեան կողմից»։

Ամենայն հայոց կաթողիկոսի տեղապահ՝
Գէորգ արքեպիսկոպոս

Մինչև նոյեմբերի 6-ը տեղապահ Գէորգ արքեպիսկոպոսը ստացել է 200-ից աւելի հեռագիրներ, որոնցից կը յիշատակենք ամենահետաքրքիր հայ գաղութների ու այլ ուշագրաւ հեռագիրները.

Թաւրիզից.—«Կատարվեց հանդիսաւոր հոգեհանգիստ ներկայութեամբ իշխան Ֆարման-Ֆարմայի, աւագանիների, հիւպատոսական ամբողջ կազմի, ալլահլաւան ներկայացուցիչների խուռն բազմութեան։ Յաջորդ Գարեգին»։

Երզրումից՝ Բաբգէն յաջորդ Գէորգից, Զարզուից, Կոկանդի «Ֆերգանի ռուսական առևտրա-արդիւնաբերական ընկերութիւնից», Նիւ-Եօրկից՝ Սարաջեան արքեպիսկոպոսից, Վենետիկի Մխիթարեանների աբբահայր Կիւրեղեանից, Ֆիլադելֆիայի հայ ուսանողներից, Բուլղարիայի հայ գաղութից, Մոսկվայի հայ հասարակութիւնից, Ալեքսանդրապոլի հայ կաթօլիկ համայնքից, Նովօրոսիյսկայի, Իրկուտսկի, Աստարայի, Կախի համայնքներից, Թիֆլիսի հայ դրամատիքական խմբից, Հայոց Դրամատիքական վարչութիւնը՝ ընկերութեան կողմից, Թիֆլիսի թիւրքահայ հացթուխներից, Ախալցխայի հայոց կանանց բարեգործ. ընկերութեան կողմից, Թիֆլիսի [illegible] դպրոցի հայ աշակերտներից, Բագուի աղջկանց երկրորդ գիմնազիայի աշակերտուհիներից, Բագուի սուրբ Նինայի ուսումնարանի հայ աշակերտուհիներից, Բագուի հայոց կուլտուրական միութեան կանանց արհեստակցական ընկերութիւնից Բալախանիի Ռուսոյի նաւթային ընկերութեան արհեստաւորներից և բանւորներից, Բագուի պրոգիմնազիայի աշակերտուհիներից, Բագուի հայուհիներից, Ախալցխայի հայ կանանց բարեգործական ընկերութիւնից, Գանձակի աղջկանց սուրբ Նինայի դպրոցի աշակերտուհիներից, Նախիջևանի (Դոնի) հայոց սեմինարիայի դիրեկտոր Շահազիզից, Բաթումի մի խումբ կանանց կողմից, Օրդուբադի հայերից, զանազան կրթական և հասարակական հաստատութիւններից, համայնքներից, գաղութներից, անհատներից, որոնց մի առ մի յիշելը անհնարին է լրագրական սուղ էջերում, բայց որոնք գեղեցիկ բնորոշում են հանգուցեալ Հայրիկի նշանակութիւնն ու համբաւը հայութեան լայն խաւերում։

Իսպահանից՝ «Ողբում ենք հայոց սիրելի Հայրիկի մահը, յայտնում ենք Ջուղայի տիկնանց և օրիորդների խորին վիշտը։ Նոր Ջուղայի տիկնանց բարեգործական ընկերութիւն»։

«Բագուի հայոց ուսուցչական-լուսաւորական համայնքը իր սրտագին ցաւակցութիւնն է յայտնում անփոխարինելի կորուստի առիթով։ Հայրիկի յիշատակը կը մնայ անջնջելի բոլոր հայերի մէջ։ Յանձնարարութեամբ՝ Թորոսեան»։

«Թիֆլիսի հայ-կաթօլիկների համայնքը միացնում է իր վիշտը համազգային վշտին և բարեմաղթում է արժանաւոր յաջորդ սուրբ Գրիգորի գահին»։

Բագուից նոյեմբերի 4-ին հեռագրում են Վրդանէս Փափազեանին. «Ընտրելով ձեզ պատգամաւոր Վանի գաղթականների կողմից, որոնք օթեւան են գտել Բագւում, ներկայ լինելու անմոռանալի Հայրիկի թաղմանը, խնդրում ենք արտայայտել մեր խորին վիշտը Վասպուրականի արծուի կորստեան առիթով։ Հայ ժողովրդի կսկիծը այնքան մեծ է, որ սերնդէ կարիքները մխիթարելու համար, մանաւանդ մենք վանեցի գաղթականներս, ներկայ ծանր րոպէին աղի արցունքներ ենք թափում, և ակամայից մեր հոգու խորքից դուրս է թռչում «ախ-ախ» հառաչանքները։ Դու, բնութիւն, ինչո՞ւ զրկեցիր մեզ հաճանչից, կորզեցիր մեզնից մեր սիրած Հայրիկին։ Մեծ տառապեալի յիշատակը յաւերժացնելու համար վճռեցինք գէթ միացնել մեր լուման մի որևէ ֆոնդի, որի մասին կը յայտարարենք առանձին։ Դիրզիրաշեան, Ջանոյեանց, Վարդանեանց, Տէր-Արիստակէսեանց, Բուրուտեանց, Պօղոսեան, Պասեան, Կոլոյեան»։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ԿԱՐԵՒՈՐ ԽՆԴԻՐ

Աւելորդ է կրկնել վիճակագրութեան կարևոր նշանակութեան մասին։ Լուսաւորեալ ազգերութիւնները ծախսում են իւրաքանչիւր տարի խոշոր գումարներ վիճակագրական հաստատութիւնների վրա, որովհետև վիճակագրութեան հաղորդած չոր ու ցամաք թւերը վերին աստիճանի պերճախօս կերպով որոշում են մի պետութեան ժողովրդի աճման կամ նուազման, թշուառութեան կամ բարեկեցութեան աստիճանն և պատճառները։ Չէ՞ որ ամեն մի ժողովրդի համար ամենակարևոր հարցը՝ նրա գոյութեան խնդիրն է, այսինքն թէ ժողովուրդը տարէ-ցտարի աճում, աւելանում է, թէ նուազում, պակասում։ Յայտնի է, որ ֆրանսիական պետութեան ո՞րչափ հոգս է պատճառում ֆրանսիական ազգի պակաս աճումը համեմատած այլ ազգերի հետ, որը հաստատվում է տարէ-ցտարի վիճակագրական թւերով…

Երբ վիճակագրական թւերով հաստատվում է, թէ մի ժողովուրդ տարէ-ցտարի նուազում է, այն ժամանակ այդպիսի մի ժողովուրդ դատապարտված է ապագայում կորստեան։ Եւ ահա մենք տեսնում ենք, թէ ի՞նչ չափ աշխատանք, միջոցներ, ծրագիրներ ու հնարներ են գործադրվում, մշակվում ու առաջարկվում ֆրանսիական պետական, գիտնական ու այլ հաստատութիւններից. մինչև իսկ մասնաւոր ընկերութիւններ են կազմվում՝ վերոյիշեալ չարիքի դէմ մաքառելու համար. այդ խնդիրը շօշափվում է նոյնիսկ գեղարուեստական՝ թատերական գրուածքներում անգամ։

Իսկ հայ ժողովրդի վիճակագրութիւնը… Ո՞վ կարող է իմանալ ճշտօրէն կամ մօտ իսկութեամբ թէ՝ որքան է հայերի թիւը աշխարհիս վրա, Թիւրքիայում, Կովկասում, Պարսկաստանում ու այլ գաղթավայրերում… Երբ վերցնում ենք զանազան օրացոյցներ, քարտէզներ ու այլ հրատարակութիւններ, որոնց մէջ լինում են թւեր հայ ազգի քանակի մասին, ամենը հաղորդվում է վերապահութեամբ և բոլոր հաղորդածներն էլ իրար հակասող. թւերը տարբերվում են միմեանցից ոչ թէ տասնեակներով ու հարիւրներով, այլ հազար ու հարիւր հազարներով… Իսկ թէ հայ ժողովուրդը տարէ-ցտարի աճում է թէ նուազում, այսինքն ծնվածների թի՞ւն է աւելի շատ, քան մեռածներինը,—այդ մասին ոչ մի տեղեկութիւն ոչ մի տեղ չէք գտնի։ Բայց չէ՞ որ մի այնպիսի դժբաղդ ժողովրդի համար, ինչպիսին հայ ազգն է, շատ կարևոր է իմանալ, թէ նա, իբրև ազգ, ապրում է թէ՞ չքանում…

Մի՞թէ հնար չը կայ գէթ այդ տարրական անհրաժեշտ վիճակագրական թւերը ունենալ մեր նահատակ ժողովրդի մասին։

Առաջարկում ենք մեր բարձր հոգևոր վարչութեան՝ կազմակերպել ձեռնհաս անձերից Էջմիածնում վիճակագրական կենտրոնական մարմին, որը ձեռնարկէր հայ ազգի վիճակագրութեան գործին։ Հայ եկեղեցին՝ այսինքն քահանան և ծուխը, հոգևոր գործակալութիւնները, կոնսիստորիաները, և թեմական հաստատութիւններն իրանց մատեաններով ու այլ աղբիւրներով ծնվածների, մեռածների, պսակների, չքացածների (պանդխտած) մասին կարող են կազմել այն սկզբնական սաղմը, որից հեշտութեամբ կարելի է ձևակերպել հայ ժողովրդի վիճակագրութիւնը։ Նոյն ձևով նաև կարելի է ձեռնարկել թիւրքահայերի և պարսկահայերի վիճակագրութիւնը տեղական հոգևոր հաստատութիւնների միջոցով։ Շատ ցանկալի է, որ մեր լրագրութիւնը լուրջ ուշադրութեան առնէր բազմաչարչար հայ ժողովրդի համար այս վերին աստիճանի կարևոր խնդիրը։

Ա. Նազարեթեան

ԹԻՖԼԻՍԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՆՊԱՍՏԱՄԱՏՈՅՑ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

Հինգշաբթի, նոյեմբերի 8-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին կայացաւ կենտրոնական նպաստամատոյց Յանձնաժողովի արտակարգ նիստը՝ յատկապէս Նոր-Բայազէտի և սրա բաղդակից Նորադուզ և Ղզլաղ գիւղերի թշուառ բնակիչների վերաբերութեամբ անմիջական որոշում կայացնելու համար։

Ժողովը տեղի ունեցաւ Յանձնաժողովի գանձապահ պ. Ա. Մելիք-Ազարեանի տանը, նախագահութեամբ իրա պ. Ա. Մելիք-Ազարեանի, որովհետև նախագահ Գարեգին արքեպ. Սաթունեանը չէր վերադարձել Էջմիածնից, ուր գտնվում էին նաև Յանձնաժողովի մի քանի անդամները։

Ժողովին ներկայ էին պ. պ. Ա. Արասխանեան, բժ. Վ. Արծրունի, Ա. Սահակեան, բժ. Ստեփանեան և Ա. Քալանթար։ Ներկայ էր և Նոր-Բայազէտից օգնութիւն խնդրելու եկած պ. Աֆրիկեան։

Նախագահ պ. Ա. Մելիք-Ազարեան յայտնեց, որ կենտր. նպ. Յանձնաժողովը դեռ անցեալ նիստում, ուշադրութեան առնելով Նոր-Բայազէտի չափազանց կարօտ վիճակը և նրան օգնելու անհրաժեշտութիւնը, որոշեց իր գործակատար պ. Ս. Տէր-Պօղոսեանին յանձնարարել, Քարվանսարայի նպ. մասնաժողովի հաշիւները պարզելուց և մանրամասն քննելուց յետոյ, անցնել Նոր-Բայազէտ և կազմել կարօտեալների ցուցակը, որոշելով կարիքի և օգնութեան չափը, և հեռագրել անմիջապէս Յանձնաժողովին, որից յետոյ Յանձնաժողովը, համաձայն հեռագրի, կուղարկէ որոշ գումար բաժանելու համար։ Սակայն պ. Տէր-Պօղոսեանի միսսիան կը տևէ թերևս մի քանի օր, իսկ մինչև օրս էլ նրանից ոչ մի լուր չը կայ, այն ինչ Նոր-Բայազէտ, Ղզլաղ և Նորադուզ հէնց այս րոպէիս ժամանած են ծայրայեղ անելանելի կացութեան. նրանց սպառնում է սովը, իսկ մի քանի ընտանիքներում նոյնիսկ պատահել են սովամահի դէպքեր, ինչպէս վկայում են պատգամաւոր պ. Աֆրիկեան և պ. պ. բժ. Արծրունի և երդ. հաւ. Ղորղանեան (որ հիմնադրութեան պատ-

---

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԽՐԻՄԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

III

Խրիմեանից բաժանվելուց յետոյ Զաքրեանը նկատելով ձեռքումս բռնած գրքերը, (այդ գրքերն էին՝ «Սիրաք և Սամուէլ», «Դրախտի ընտանիք» և «Խաչի ճառ»),

— Հը, Հայրիկը քեզ մի՞ տուաւ իր սովորական նուէրները,—ասաց նա հեգնական ձայնով.—Նա շատ կը սիրէ իր գրքերը նուիրել։

Զաքրեանի այդ խօսքերը ինձ վրա փոքրինչ սառը ջուր ածեցին. ես, որ հաւատացած էի, թէ Հայրիկից այդ գրքերը ստանալով մի առանձին բաղդի եմ արժանացել, յանկարծ իմանում էի, թէ «Հայրիկը շատ կը սիրէ իր գրքերը նուիրել»…

Այնուամենայնիւ ես մեծ կարևորութիւն չը տուեցի այդ խօսքերին և, Խրիմեանի հետ ունեցածս տեսակցութիւնից յետոյ, աւելի փառաւորութեամբ ու մտերմաբար վերաբերվեցի Զաքրեանին։ Այդ բանից սիրտ առած, սա էլ իր կարտերը սկսեց բանալ իմ առաջ, որոնցից հեշտութեամբ կարելի էր նկատել, որ այդ գովված բուլղարը շատ աւելի շուտ մի մանիակ է, մի շատ ինքնահաւան, իր մասին երևակայող մանիակ, եթէ չասել աւելին…

Հետևեալ պօստի օրը ես կրկին գնացի Խրիմեանի մօտ։ Այս անգամ գնացի միայնակ, որովհետև ճանապարհը արդէն սովորել էի։

Խրիմեանը դարձեալ շատ սիրով ընդունեց ինձ և սկսեց հարց ու փորձ անել, թէ ում հետ եմ տեսնվել Պոլսում, ինչ տպաւորութիւններ եմ ստացել և այլն։ Երբ, ի միջի այլոց, ասացի, որ Սրուանձտեան եպիսկոպոսի հետ էլ եմ տեսնվել,

—Ան իմ աշակերտն է,—ասաց Հայրիկը,—բայց ինձմէ տարբեր մարդ է. քիչ մը արծաթասէր է։

Յետոյ նա սկսեց հարց ու փորձ անել Եւրոպայի հայ ուսանողութեան մասին, թէ որտեղ ինչ ուսանողներ կան, ինչ մասնագիտութիւն են սովորում, թէ ես ինքս ինչ մասնագիտութիւն եմ սովորել, թէ ինչ բան են իմ սովորած հասարակագիտութիւնները, ինչ է քաղաքատնտեսութիւնը և այլն։ Եւ նա մեծ հետաքրքրութեամբ էր լսում իմ բոլոր բացատրութիւնները։

Ինչպէս յայտնի է, Խրիմեանը մի կատարեալ էնցիկլոպեդիստ էր. նա գիտութեան բոլոր ճիւղերի, բոլոր մասնագիտութիւնների մասին յայտնի չափով որոշ ու լաւ հասկացողութիւն ունէր։ Իսկ այդ բոլորը նա ձեռք էր բերել գլխաւորաբար իր պատահած մարդկանց խօսեցնելով ու նրանց մանրազնին բացատրութիւնները լսելով, որ նա, իր զարմանալի ու տարօրինակ յիշողութեան շնորհիւ, կարողանում էր մտքումը պահել և հարկաւոր եղած դէպքում խառնել ու էֆեկտ առաջացնել։

Երկրորդ այցելութեանս ժամանակ անհամբեր սպասում էի, թէ երբ Հայրիկը նորից պիտի իմ փափաքած հարցին ու խօսակցութեանը վերադառնայ։ Եւ նկատում էի, որ նա կարծես թէ խուսափում էր այդ հարցից. նա վախենում էր, թէ մի՞ գուցէ եղած խօսակցութիւնները յանկարծ մի օր իրականութիւն դառնան և հայ ազգի արիւնը թափվի։ Դրա մէջ ես համոզվեցի, երբ ինքս նորից այդ խօսակցութիւնը բացի։ Իսկոյն նկատեցի, որ Հայրիկի՝ նախկին տեսակցութեանս ժամանակ տեսած՝ ոգևորութիւնը բոլորովին անցել է, նա դարձեալ շատ սկեպտիկ էր դառել։ Նա այս անգամ շատ աւելի մեծ նշանակութիւն էր տալիս եւրոպական դիպլոմատիային և աշխատում էր մեծ պետութիւններից իւրաքանչիւրի դիպլոմատիական խաղերի ամենախորթին խորքերը թափանցել։ «Ի՞նչ պիտի ընէ Գլադստօնը, ինչպէ՞ս պիտի վերաբերվի Սոլիզբըրին, ինչ կասէ Բիսմարկը, ցարը և այլն», այս հարցերի շուրջն էին դառնում Խրիմեանի բոլոր խորհրդածութիւնները, դրանք էին նրա մտահոգութեան ամբողջ առարկան։ Իմ ասածներն ու գործ դրած ամբողջ ճարտասանութիւնը նրա վրա այլևս չէին ազդում։

— Դուք խենթեր էք։

Այս եղաւ մեր երկրորդ տեսակցութեան ժամանակ Խրիմեանի արած վերջին եզրակացութիւնը։

Հայրիկի հետ միասին վերադարձանք Պոլիս, և որովհետև շոգենաւակի առաջին կլասում բոլորովին միայնակ էինք, ես աշխատում էի դարձեալ ու դարձեալ նրան ոգևորել ու համոզել, որ առանց յեղափոխութեան, առանց արիւն թափելու եւրոպացիք չեն միջամտի ու Հայաստանն էլ չի ազատվի. իսկ նա շարունակ կրկնում էր, թէ ինչ կասեն Բիսմարկը, Գլադստօնը և այլն։ Խօսակցութեան վերջում, կարծես թէ կամենալով ինձ զիջողութիւն անել,

—Բայց աշխատելու է, որ հայերէն շատ քիչ մարդ զոհվի,—ասաց նա։

Շոգենաւակը արդէն կամուրջի վրայի նաւահանգիստն էր հասել. մենք դուրս եկանք և հէնց կամուրջի վրա էլ ես նրան վերջին հրաժեշտս տուեցի։

—Հայրիկը չը մոռնաս,—ասաց նա,—ուր որ երթաս՝ նամակ գրէ։

IV

Ճիշտ մի տարի էր անցել, երբ ես նորից Պոլիս վերադարձայ։ Այս անգամ արդէն ես գալիս էի «գործի» վայրից՝ Տրապիզոնից։ Նոր էր տեղի ունեցել Էրզրումի առաջին հայկական ցոյցը (1890 թ. յունիսի 8-ին), որի ժամանակ մի 10—15 հայեր էին սպանվել ու վիրաւորվել։ Չէ կարելի ասել, թէ այդ ցոյցը հնչակեանների գործն էր, բայց և այնպէս այդ ցոյցը կազմակերպող փոքրիկ կազմակերպութեան ղեկավարները—եղբարք Խաչատուր և Տիգրան Կարեկցեանները, Գէորգ Չիլինգիրեանը մի երկու ամիսներից ի վեր բանակցութեան մէջ էին գտնվում Տրապիզոնում արդէն կազմակերպված հնչակեան կենտրոնական վարչութեան հետ, և մեծ յոյս կար, թէ Էրզրումի կազմակերպութիւնը պէտք է հնչակեան մասնաճիւղ դառնար։ Անժամանակ ու անսպասելի կերպով տեղի ունեցած Էրզրումի այդ ցոյցը խիստ ցնցող ազդեցութիւն ունեցաւ Տրապիզոնի հնչակեան կենտրոնական վարչութեան վրա, և սա ուզեց օգտվել հանգամանքից և մի աւելի մեծ և լաւ կազմակերպված ցոյց առաջացնել հէնց Պոլսում, որպէսզի կարելի լինի աւելի լաւ կերպով հայկական հարցի վրա դարձնել մեծ պետութիւնների ուշադրութիւնը։

Մօտաւորապէս այդ ժամանակներում Պարիզից Պոլիս էր եկել մեր ընկեր Գ. Կաֆեանը (Շմաւոնը) և արդէն կարողացել էր հնչակեան դրօշակի շուրջը հաւաքել մի քանի բաւականին ընդարձակ, երբեմն միմեանց հետ ոչ մի կապ չունեցող, կազմակերպութիւններ։ Այդ կազմակերպութիւնները մինչև Կաֆեանի Պոլիս գալը համարեա թէ ոչ մի գործունէութիւն չունէին. նրանք միմիայն դրամ էին հաւաքում և այդ դրամով «Արմենիա» ու «Հայաստան» (կէս-հայերէն, կէս-ֆրանսերէն թերթը, որ այն ժամանակ հրատարակվում էր Լոնդօնում [illegible] Բրուսալիի և Սըվազլիի ձեռքով) թերթերն էին ստանում, կարդում և իրանց շրջաններում տարածում։ Կաֆեանը, այդ կազմակերպութիւնների մէջ ընկնելով, իր եռանդուն ու կրակոտ պրօպագանդայի շնորհով, շատ հեշտութեամբ էր կարողացել դրանց բոլորին էլ հնչակեաններ դարձնել։ Այդ դեռ բաւական չէ. ընդամենը մի քանի շաբաթվայ ընթացքում նրան աջողվել էր եղած կազմակերպութիւնների շրջանակները սաստիկ ընդարձակել և մի բաւականին պատկառելի ոյժ ստեղծել։

Էրզրումի ցոյցի և «հայկական կոտորածի» (այն ժամանակ պատմում էին, թէ 60—80 հայեր են սպանվել) լուրը Պոլիս հասնելով, Կաֆեանի և այնտեղի հնչակեան նորակազմ մասնաճիւղի վարչութեան անդամների մէջ էլ էր նոյն միտքը յղացել, ինչ որ Տրապիզոնի հնչակեան կենտրոնական վարչութեան անդամների մէջ, այն է՝ իբրև թիւրք կառավարութեանը հակահարուած, մի մեծ ու կազմակերպված ցոյց կատարել հէնց սուլթանի մայրաքաղաքում։ Եւ որպէսզի այդ ցոյցը լաւ կազմակերպված լինի, որոշվեց Տրապիզոնից մի քանի «գործիչներ» ուղարկել Պոլիս։ Այդ գործիչներն էին՝ Մուշից ճիշտ այդ ժամանակներում Տրապիզոն եկած Ալեքսան Րստոմեանը, կառավարութեան կողմից Էրզրումից հեռացված տիրահռչակ Մամբրէ վարդապետը, Յակոբ Մեղաւորեան և տողերիս գրողը։ Վերջին երկուսս հնչակեան կենտրոնական վարչութեան անդամներ էինք։

Կառավարութեան ուշադրութիւնը չը գրաւելու համար, մենք բոլորս միասին չը գնացինք Պոլիս, այլ զատ-զատ, և, եթէ յիշողութիւնս ինձ չէ դաւաճանում, ես գնացողներից վերջինն էի։

Երբ Պոլիս հասայ, աշխատանքը արդէն եռում էր. ընկերներս՝ առաւօտից մինչև կէս գիշերը անց՝ շարունակ այս ու այն խաներն էին շրջում, պրօպագանդ անում, կազմակերպութիւնների շարքերը մեծացնում ու խտացնում։ Ամեն տեղ Էրզրումում տեղի ունեցած դէպքն էր խօսվում և ծրագիր մշակվում, թէ երբ և ինչ եղանակով պիտի կատարվի Պոլսի ցոյցը։

Խրիմեանի հետ արդէն տեսնվել էին ընկերներս. պատմում էին, որ նա խիստ ընկճվել է Էրզրումի դէպքից, բայց նրան ոչինչ չէին ասել կատարվելիք ցոյցի մասին։ Տեղական հնչակեաններից ոմանք նոյնիսկ չէին ցանկանում, որ նա իմանայ մեր անելիքները, «որովհետև,— ասում էին նրանք,—նա կը վախենայ մարդկային զոհեր տալէ ու արգելք կը հանդիսանայ»։

Ընկերներիս այդ ասածներին ես կարևորութիւն չը տուեցի և, երբ այցելութեան գնացի, յայտնեցի մեր դիտաւորութիւնն ու կատարվող պատրաստութիւնները։

Խ.-Ազատ

(Կը շարունակուի)

ձառով ներկայ չէր)։ Ուստի և անհրաժեշտ է հէնց այժմեանից մի որոշում կայացնել յետին թշուառութեան հասած և քաղցած գիւղացիների համար։

Ա. Քալանթար տուեց յիշեալ գիւղերին վերաբերեալ իր ստացած տեղեկութիւնները։ Ա. Քալանթարի կարծիքով, այժմ հարկաւոր է օգնել նոյնիսկ նրանց, որոնք սովորական կարօտութեան ժամանակ կարող էին մի կերպ իրանց կառավարել։ Յիշեալ գիւղերը մինչև վերջին կարկուտը դեռ գտնվում էին կարօտ վիճակի մէջ. իսկ սոսկալի կարկուտից յետոյ՝ թէ հարուստ և թէ աղքատ բառի բուն նշանակութեամբ մնացին տնանկ և օգնութեան կարօտ հաւասարապէս։

Բժ. Արծրունի և Աֆրիկեան յայտնեցին, որ դրութիւնը այնպիսի է, որ հարկաւոր է վերոյիշեալ գիւղերին պահել ամբողջ 10 ամիս շարունակ, իսկ դրա համար, նրանց մինիմալ հաշուով, այդ ժամանակամիջոցում պէտք է ծախսել 150000 րուբլի։

Ցանձնաժողովի անդամները մատնանշեցին, որ Թիֆլիսի Կենտր. Նպ. Ցանձնաժողովը բնաւ այդպիսի օգնութիւն հասցնել չէ կարող, որովհետև իր գանձարկղում մնացել է շատ չնչին գումար, այն էլ հայ-թուրքական աղէտների արդասիք փչացած տեղերի համար, որտեղից կրկին օգնութեան աղերս է տեղում համարեա շարունակ. մինչ այդօրինակ օգնութեան համար պէտք է դիմումն անել կառավարութեան։ Ցանձնաժողովը իր ոյժերի չափով կարող է օգնել 2—5 հազար րուբլով, անշուշտ անսահման կարիքի ամենադոյզն մասը գոնէ առվայր մի թեթևացնելու նպատակով։

Պ. Արասխանեան առաջարկեց հէնց վաղն և եթ ուղարկել Նոր-Բայազէտ՝ տեղական մասնաժողովի նախագահ Խորէն վրդ. Մուրադբէգեանի անունով 3000 րուբլի։

Վերջ ի վերջոյ որոշվեց վաղն և եթ հեռագրով Նոր-Բայազէտի տեղական մասնաժողովի նախագահ Խորէն վարդապետին փոխադրել 2000 րուբլի. սպասել, որ Էջմիածնից վերադառնան նախագահը և բացակայ անդամները, և ապա գումարել դարձեալ մի յատուկ նիստ նոյն խնդրի համար, ուր որոշել 3000 րուբլի և կամ աւելի գումար ուղարկելու խնդիրը։ Միևնոյն ժամանակ հեռագրել Քարվանսարա պ. Տէր-Պօղոսեանին՝ անմիջապէս գնալ Նոր-Բայազէտ և, համաձայն Ցանձնաժողովի սկզբունքային որոշման, իբրև ներկայացուցիչ Թիֆլիսի Կենտր. Ցանձնաժողովի, մասնակցել դրամի բաշխմանը։

Ս. Եսայեան

ԲՆԱԿԱՆ ԱՂԷՏՆԵՐ
IV

Երբ գիւղատնտեսական զանազան արդիւնագործութիւնները և երկրագործական ձեռնարկութիւնները ենթարկվում են բնական աղէտների, կամ երբ հողագործութեան աշխատանքի արդիւնքները կուլ են գնում բնութեան պատուհասներին և կամ երբ ընդհանրապէս հողագործ գիւղացիութեան ամբողջ տնտեսութիւնը բնականապէս վտանգվում է,—այդ հանգամանքները անշուշտ իրանց զգալի ազդեցութիւնն են ունենում ժողովրդի կենցաղի միւս մասերի և ձեռնարկութիւնների վրա ևս։ Թող չը կարծեն, որ փչանալով երկրագործ դասակարգերի արդիւնաբերութիւնը և մատնվելով տնտեսական աղէտալի կացութեան,—այդ դրութիւնից զերծ է մնում նրա հարևան թէկուզ հարուստը, որը, դիցուք, առևտուր ունի և ուրիշ կողմնակի ձեռնարկութեան կամ ոչ-գիւղատնտեսական պարապմունքի տէր է։ Ոչ. աղէտը մի որոշ չափով ընկնում է նաև թէ հարուստի, թէ արհեստաւորի, թէ վաճառականի և թէ մեծատան վրա, և ընդհանուր աղէտալի դրութիւնը տիրում է բոլոր դասակարգերի վրա։ Ուրիշ խօսքով ասած՝ բնական աղէտների ազդեցութեան ենթարկվում են նաև երկրի վաճառականութիւնը, արհեստը, արտահանութիւնը, սայլապանութիւնը, մշակութիւնը և այլ այնպիսի կողմնակի ձեռնարկութիւններ, որոնց որոշ չափով առաջ են տանում զանազան դասակարգեր՝ իրանց ոյժերի և զբաղմունքների համաձայն։ Այն ինչ՝ այսպիսի աղէտեալ տարում, դրանցից բոլորը կանգ առնելով, քարանում է ժողովրդի ինքնագործունէութիւնը, և տեղի ազգաբնակութիւնը, բացի այն որ մատնվում է անգործութեան, դեռ ևս երանի է տալիս, որ գտնվէր մէկը, որը օրական մի քանի կոպէկ խոստանար տալ նրան՝ ինչ գնով էլ որ ուզում է լինի, միայն թէ միջոց գտնվէր իր ընտանիքը սովից ազատել...

Եւ ահա այսօր, երբ բնական աղէտները ամէն կողմից վատ ազդեցութիւն են ունեցել մեր տեղական հասարակութեան զանազան դասակարգերի և խաւերի թէ տնտեսական և թէ նիւթական ապահովութեան վրա,—այս բոլորից ոչ ոք ոչ մի կողմից գոհ չէ. այլ դժգոհ են թէ հարուստները, թէ վաճառականները, թէ արհեստաւորները, թէ ունևորները և թէ չունևորները։ Հարուստը դժգոհ է այն պատճառով, որ բացի այն, որ չեն գանձվում իր ապառիկները, չեն լցվում իր շտեմարանները, իր ամբարները և չեն աւելանում իր եկամուտներն ու տոկոսները,—այլ և նա ստիպված է դեռ բարերարութիւն տալ իր աղքատ հարևանին, որը իր օրական դիմումներով, իր անդադար պահանջներով նրա շէմքն է մաշում, կամ, նրա խօսքով, «իր գահլէն» տանում... Դժգոհ է նոյնպէս վաճառականը, որ բացի այն, որ չէ վաճառվում, չէ սաղանում իր խանութի ապրանքը, չէ ժողովվում իր «նիսիա-փիսէն», չէ էլ կարողանում իր մուրհակները թափել—իր տալիքները տալ իր ժամանակին վարկը բարձրացնելով՝ հաւասարակշռութիւն պահպանել իր առնելիքի և տալիքի վերաբերմամբ, թող թէ նա ևս դատապարտված է իր չըքաւոր բարեկամին կամ հարևանին դեռ նորից «նիսիա» ապրանք բաց թողնել, հին ապառիկների վրա դարձեալ ապառիկ աւելացնել, պարտքի վրա պարտք բարդել և այլն...։ Դժգոհ է նաև արհեստաւորը, որի ձեռագործը չէ արտահանվում, շինածը, կարածը, սարքածը չէ ծախվում, փողի չէ վերածվում—նաղդանում, ուստի, կանգնելով նրա արհեստի արդիւնագործութիւնը, քայքայվում է նա բոլոր կողմերով... Դժգոհ են նոյնիսկ վաշխառուները, որոնք ոչ մի կողմից մխիթարված չը լինելով (թէև մի քանիսի գերանդին կարող է էլ աւել հունձ ունենալ գիւղական անկիւններում) քթները կախել են, որովհետև նրանց տոկոսների և շահերի վճարումների վրա ոչ ոք ուշադրութիւն դարձնող չը կայ, մինչդեռ ամէն ոք իր գլխի ճարն է տեսնում, իր օրապահիկը հայթայթելու խնդրով զբաղվում, իր ճժերի համար հաց պատրաստում... Դժգոհ է նա մանաւանդ չքաւորը, աղքատը, որովհետև ոչինչ չունի—ոչ մի միջոց՝ ոչ գնելու, ոչ վճարելու, ոչ ուտելու և ոչ հագնելու, հետևապէս նրա կեանքը կեանք չէ և ապրուստը գտնվում է սոսկալի դառն վիճակում...

Բայց թէ ինչ կերպով են ապրում մեր գաւառի հայ և թուրք գիւղացիները և ինչ դրութիւն է տիրում գաւառում ընդհանրապէս,—այդ մասին գուցէ դառնամ մի այլ անգամ։

Որսորդ

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ

«Մշակի» ընթերցողներն անշուշտ նկատած կը լինեն, որ մեր՛ լրագրի 150-րդ համարից այլևս չեն զետեղվում «Պետ. գործակալութեան» հեռագիրները. նոյնը անում են «Կովկ.Սլ.»-ը և բոլոր վրացական օրաթերթերը։ Պատճառը՝ «հեռագրական գործակալութեան» անչափ ագահութիւնն է. նա նոյեմբերից հեռագիրների ամսական վճարը հասցրել է 150 րուբլու (առաջ «Մշակը» վճարում էր 25 ր., յետոյ 40 ր., անցեալ տարի 60 րուբլի, իսկ այս տարի 100 րուբլի), անելանելի դրութեան մէջ դնելով տեղական և առհասարակ գաւառական առանց այն էլ անապահով հրատարակութիւնները։

Մենք չենք մտնում «հեռագրական գործակալութեան» գործ տանելու քննութեան մէջ—բազմիցս հէնց տողերիս գրողը և մամուլը առ հասարակ առիթ են ունեցել գրել դրա մասին և ոչ յօգուտ գործակալութեան,—մեզ չէ զարմացրել, որ монопольная գործակալութիւնը, կլանելով ահագին աշխատաւորական գումարներ, միշտ տալիս է եղել չնչին տեղեկութիւններ, որ միշտ նորից խմբագրել է պահանջել թերթերի մէջ զետեղելու համար։ Չենք ասում մեր կեանքի խոշոր և նշանաւոր երևոյթների մասին, ինչպէս բազմիցս նոյնպէս արձանագրել է ամբողջ մամուլը, — «գործակալութիւնը» միշտ տուել է тенденціозные տեսութիւններ՝ քաղուած արտասահմանեան վարձկան կամ բացարձակ պահպանողական թերթերից, տալով նրանց հասարակական լայն խաւերի կարծիքների բնոյթ... Որ նա միշտ թաքցրել և թաքցնում է անկախ մամուլի ասածը, կամ խեղաթիւրում է նրա գրածը, ինչպէս նորերս արձանագրեց «Рус. Вѣд.»-ն գերմանական «Frank. Zeitung» արմատական թերթի վերաբերեալ... Որ «գործակալութիւնը» ակնյայտի րէկլամներ է անում ներկայ կառավարութեան ընթացքին (տես օրէ-օր հաղորդագրութիւնները գիւղացիական բանկի միանգամայն փչասակար օպերացիաների վերաբերեալ և այլ գործերում...)։ Եւ այդ անշնորհք, միակողմանի, ընթերցողի յիշողութիւնը զրելով լցնող տեղեկութիւնների համար պիտի վճարել ահագին գումարներ. լրագիրը իր բոլոր հասոյթը գրեթէ պիտի տայ ագահ «գործակալութեան» և նրա ագենտ գործակիցներին, քանի որ... գործի էութեան մէջ չը մտնող ընթերցող հասարակութիւնը սովորել է տեսնել լրագրում «հեռագիրներ»...

Վաղուց է Ռուսաստանի մամուլի տրտունջը մոնոպոլիստ գործակալութեան դէմ, և մամուլի մեղն է, որ նա մինչև այժմ չէ կազմակերպել իր սեփական գործակալութիւնը։ Нѣтъ худа безъ добра. Գուցէ «գործակալութեան» վերջին քայլը խթան ծառայէ այդ օգտաւոր ձեռնարկութեան գլուխ գալուն։

Եւ այսօր «հեռագրական գործակալութիւնը» օգտվելով ընթերցողների Պետական Դումայի նիստերի հետաքրքրութիւնից՝ փեռեզակային միջոցների է դիմում...

Բայց հաւատացնում ենք, որ ընթերցողը ոչինչ չի կորցնի «հեռագիրները» չը կարդալով. նշանաւոր երևոյթների մասին թերթերը կը տան սեփական հեռագիրներ, իսկ փոխանակ անգրագէտ, անշնորհք «հեռագրական» հաղորդագրութիւնների, որ մամուլում էջեր են գրաւում, ընթերցողը կը ստանայ թարմ և ամփոփ տեղեկութիւններ մայրաքաղաքների լաւագոյն թերթերից. չէ որ դա առանց այն էլ անում էր՝ այն պակասը լրացնելու, որ միշտ զգացվել է «գործակալութեան» անմրանդակ հեռագիրների շնորհիւ։

Պետրոս Զաքարեան

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ
I

Գ. Սունդուկեանցի նոր պիէսը նոյեմբերի 8-ին գրաւել էր մեծ բազմութիւն դէպի հայոց թատրոն։ Հանդիսականները եկել էին տեսնելու իրանց վաղեմի սիրելի թատերագրողի նոր հեղինակութիւնը։

Այս անգամ Գ. Սունդուկեանը յօրինել էր «Բաղնըսի Բօխչա» անունով մի կատակ երկու գործողութեամբ։

Նիւթը վերցրած է Թիֆլիսի այն կեանքից, որտեղից վերցրած են նրա Խաթաբալան, Պէպօն և ուրիշները։

Գործողները այն շրջանից են, որոնց չէ շօշափել մտաւոր-կուլտուրական կեանքը, որոնք ապրում են իրանց հին հասկացողութիւններով և միայն արտաքին կերպով համակերպվել են նոր կեանքին իրանց զգեստներով և տան սարք ու կարգով։

Բովանդակութիւնը հետևեալն է։

Գեղեցիկ, ջահել Թալալը, որ մարդու է գնացել մի երիտասարդ վաճառականի, այրիանում է։ Իր սկեսուր Կատարինէի հետ նա ողբում, սգում է վախճանվածի համար։ Բայց օրերը մոռացնել են տալիս հանգուցեալին, և երիտասարդ կինը տենչում է նոր ամուսնական կեանք ստեղծելու իր համար։ Թալալին օգնում է գլուխ բերելու իր դիտաւորութիւնը նրա մայր Էլիսաբէդը, որը գործում է մօցիքուլ Մաթօի միջոցով։ Մօցիքուլը աջողեցնում է բանը, համոզելով ամուսնութեան հարուստ վաճառական Աղալօին։ Ամէն բան լաւ ծրագրված է, պէտք է միայն Թալալին դուրս բերել սկեսուրի ձեռից, ցոյց տալ Աղալօին և նշանել։ Ի՞նչ անել։ Թալալի մայրը գալիս է աղջկայ մօտ և նրա սկեսուրից խնդրում է թոյլ տալ, որ աղջկան տանի բաղնիս։ Սկեսուրը համաձայնում է, չը գիտենալով որ հարսը առ միշտ հեռանում է նրանից։ Հարսը բաղնիսի բօխչայի մէջ հաւաքում է իր բոլոր ակնեղէնը և զարդերը ու հեռանում։ Սկեսուրը և նրա միւս որդին Սամուէլը շատ ուշ հասկանում են բանի էութիւնը և գնում են հարսի ետևից։ Նրանք գալիս են այն ժամանակ, երբ նշանատուութիւնը եղել է և նոր զոյգը ուրախութեան մէջ է։ Դրանով վերջանում է պիէսը, վարագոյրը իջնում է։

Սունդուկեանցի նոր պիէսը նպատակ չունի կեանքի խոր հարցեր լուծել։ Հեղինակը վերցրել է կեանքի ժխորից մի փոքրիկ խորշ և լուսաբանութեան ենթարկել նրան։ Այդտեղ՝ այդ խորշում մեծ մասամբ բացասական երևոյթներ են դուրս բերված։ Փարիսեցիութիւնը, խաբեբայութիւնը, առուծախսի ոգին ղեկավարում են պիէսում դուրս բերված մարդկանց՝ իրանց գործողութիւնների մէջ։

«Բաղնըսի բօխչան» թէև կատակ է զուարճութեան համար գրված, ֆարս է, բայց և այնպէս, պարունակելով այնպիսի գծեր, որոնք մերկացնում են իրական կեանքի տգեղ կողմերը, ծիծաղի տակ հանդիսացնում է ցաւոտ երևոյթներ։

Պիէսը իր գործող անձերով նորից վերյիշեցրեց մեզ Թիֆլիսի կեանքի այն շրջանները, որոնք մի ժամանակ հայ թատրոնի ուշադրութեան գլխաւոր առարկան էին։ Եւ հասարակութեան համար հաճելի էր տեսնել հին տիպերին թէև կատակի, ֆարսի, ոչ պատասխանատու դերերի և դերերի մէջ։

Պիէսը այն տպաւորութիւնն է գործում, որ նա գրված է աւելի հին ժամանակում և լրացված ու բարեփոխված այժմ։ Օրինակ՝ հասակաւոր կանայք ղաթիբա են գցում իրանց վրա, ինչպէս անում էին Թիֆլիսում մի երկու տասնեակ տարիներ սրանից առաջ, իսկ գործող անձերից մի քանիսը այնպէս են խօսում, որ կարծես նրանք տեսել են մեր կեանքի վերջին տարիների եղելութիւնները։

Դերակատարները ըստ մեծի մասին շատ բաւարար էին դերակատարութեան մէջ։ Լաւ սովորել էին իրանց դերերը և աշխատել էին թափանցել իրանց ներկայացրած տիպերի մէջ։

Առաջին տեղը իր բազմազան, բնորոշ և կենսական խօսակցութեամբ ու խաղով պատկանում էր տիկին Վարդուհուն, որ կատարում էր մօցիքուլ Մաթօի դերը։ Կարծես թէ ձկան գցել էիք իր սիրած ջրի մէջ։ Տիկին Վարդուհին ազատ ու կենսական գծերով ամբողջացրեց Մաթօի դերը։

Տիպիքական էր և խնլացի նոյնպէս տիկին Յասմիկի խաղը։ Յասմիկը, առանց չափազանցութեան մէջ ընկնելու, հարազատ կերպով ներկայացրեց սգաւոր մօր՝ Թալալի սկեսուրի՝ Կատարինէի դերը, արտայայտելով նրա վիշտը և ներկայացնելով սուգը։

Թալալի դերը կատարում էր տ. Մելիքեան, որը ունէր համապատասխան դէմք, խաղ, երգեցողութիւն և պար։

Տիկին Նոնիկեան լաւ էր խաղում, բայց Յարութիւնեան չափազանցնում էր իր շարժումները և բացականչութիւնները։ Միրզոյեան և Մամիկոնեան բաւարար էին։

Երկու գործողութիւնների միջարարում հասարակութեան բուռն ծափահարութիւնների պահանջով Գ. Սունդուկեան բեմ դուրս եկաւ։ Նրան շրջապատեցին Դրամատիկական ընկերութեան վարչութեան անդամները և դերասանները։ Վարչութեան նախագահ Զաքար և դերասան Յարութիւնեան ողջունեցին քանքարաւոր դրամատուրգին ջերմ խօսքերով։

Սիրող

II

Առաջիկայ երկուշաբթի օր, նոյեմբերի 12-ին, հայ դերասանական խումբը կը ներկայացնէ Ա. Աբէլեանի նոր պիէսը «Նշանվածներ» անունով։ Թատրոնական ծրագիրներում սխալմամբ նշանակված է ուրիշ պիէս, այն է Նար-Դոսի «Սպանված Աղաւնին», որի ներկայացումը յետաձգված է։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Ա ռ ա ջ ա ձ ո ր, 18 հոկտեմբերի

«Сельскій Вѣстникъ» օրաթերթի այս տարվայ համարներից մէկի առաջնորդող յօդուածը յայտնում էր, որ նոր օրէնքի համաձայն այսուհետև գիւղացին իրաւունք ունի իր «նադելի» հողամասը ծախելու և որ նա իրաւունք ունի ծախելու միայն գիւղացուն, իսկ ազնուականին ոչ երբէք։ Թէկուզ մինչև այդ օրէնքի սահմանելը գիւղացին և ազնուականը իրաւունք չէին ունեցել գնելու գիւղացու «նադելի» հողամասը, այնու ամենայնիւ գաւառի վաշխառու գիւղացիները և ազնուականները մեծ տոկոսներով... մեծացած պարտքի տեղ իւրացրել են գիւղացու «նադելի» հողամասը։ Այդ վաշխառուները դիտմամբ աջողեցնում էին՝ լաւ, արդիւնաւոր «նադելի» հողամասի ունեցող գիւղացուն մուրհակով փող տալ, այն նպատակով, որպէսզի ապագայում կարողանան մեծացած... պարտքի տեղ իւրացնելու իրանց նախօրօք աչքի տակ ունեցած, աչք տնկած ու սիրած պտղաբեր, արդիւնաւոր հողամասերը։ Այդպիսի դէպքեր շատ են եղել, սակայն ո՞վ է եղել այդ հարցը պարզաբանողը, թէ գիւղացին և ազնուականը իրաւունք չունեն գնելու, պարտքի տեղ վերցնելու, գրաւելու խեղճ ու դժբաղդ գիւղացու առանց այն էլ մինիմալ հողամասը, որով նա պէտք է պահպանէ իր բազմանդամ ընտանիքի գոյութիւնը։

Վաշխառուները և ազնուականները մինչև այսօր սեփականացրին դժբաղդ գիւղացու հողամասը գիւղական դատաւորների միջոցով, վերջիններին յանձնած (կառավարութեան կողմից) «Нотаріальная գրքի» մէջ գցելով «գերբօվայա» թղթի վրա գըրված առուծախսի բովանդակութիւնը։ Գիւղական դատաւորները, իրանք տգէտ լինելով և չը հասկանալով օրէնքը, արգելք չեն հանդիսանում մինչև անգամ ազնուականներին՝ չը սեփականացնելու գիւղացու «նադելի» հողամասը։ Բաւական է որ հողամաս գնողը մի քանի րուբլի տայ դատաւորներին, և բանը վերջացած է համարվում։ Սակայն բանիմաց հասարակութիւնը, ինտելիգենտ մասսան մինչև այսօր չեն հետաքրքրվել, չեն բողոքել այդ անօրէնութիւնների դէմ։ Վաշխառուն միշտ օգտվել է հանգամանքից. նրան ոչ ոք չէ սանձահարել։ Բանիմաց էլեմենտը, ինտելիգենցիան լրջօրէն կռիւ չեն մղել այդ՝ մարդկային արիւնը տզրուկի նման անդադար ծծող՝ բուրժուա-վաշխառուների դէմ։ Եւ այդ անխիղճ տզրուկ-վաշխառուն, տալով մուրհակով իր հարևանին 10—20 րուբլի, մի քանի տարուց յետոյ այդ 10—20 րուբ. հարիւրներ է դարձրել ու այդ հարիւրների տեղ իւրացրել սակաւահող թշուառ գիւղացու եղած հողամասը և վերջինիս պրոլետարիատ դարձրել։ Այժմ էլ, երբ վաշխառու գիւղացին նոր օրէնքների համեմատ իրաւունք ունի գնելու գիւղացու «նադելի» հողամասը, այսուհետև աջ ու ձախ հնձելու է իր չորս կողմը։ Վաշխառուների աչքը լոյս լինի։ Մի հարուստ վաշխառու կարողէ գնել, պարտքի տեղ սեփականեցնել իր բոլոր համագիւղացիներին պատկանող «նադելի» վարելահողերը, այգիները և այլն... Օրէնքը թոյլ է տալիս. ի՞նչ է լինելու...։ Գիւղացին ճար չունի, նա կամայ-ակամայ պէտք է դիմէ վաշխառուին. քաղցած չի ապրվի, մերկ չի ապրվի, միջոց էլ չը կայ... իսկ վաշխառուի Աստուածուն ի՞նչ է եղել, որ նա իր դիմողին միշտ խեղդում է ու յետոյ արդարանում, ասելով «ես չէի աղաչում նրան (հարևան-գիւղացուն), ինչո՞ւ էր փող վերցնում ինձանից մուրհակով, կամ նիսիա առուտուր անում։ Ի՞նքն է աղաչել, թէ՞ ես»։

Սակայն բանիմաց դասակարգը, ինտելիգենցիան պարտաւոր է սանձահարելու այդ վաշխառուներին, նրանց հետ լրջօրէն կռիւ մղելով, դժբաղդ գիւղացիութեանը նրանց վայրենի, գիշակեր ճիրաններից ազատելու համար։

Սթափվի՛ր, հասի՛ր, բանիմաց հասարակութիւն, ինտելիգենտ դասակարգ. ձեռքից ընկնում է անպաշտպան գիւղացիութիւնը, վաշխառուների ճիրաններում փչանում է այդ հոգսերով ծանրաբեռնված ու աշխատանքից իսպառ զուրկ գիւղական ժողովուրդը։ Ազատեցէք նրան վաշխառուներից և ցոյց տուէք ապրուստ հայթայթելու եղանակը...։ Նա ձեռները ծոցում, վիզը ծռած, ապրուստ ճարելու հնար չը գիտէ. նա սակաւահող է, նա հողազուրկ է, նրա հողը անպտղաբեր է. վատթար կլիմայական պայմանները վնասում են ամէն տարի նրա ցանքերին. Բացւում և առհասարակ օտարութիւններու-մըն էլ գործ չը կայ. օգնեցէք նրան։ Նա պարտքով է ապրում, սակայն մինչև ե՞րբ։ Աշխատեցէք գաւառում զարգացնելու տեղական համապատասխան կուլտուրական գործեր, որպէսզի գիւղացիութիւնը, առանց պանդխտութեան դիմելու, իր տեղում կարողանայ ապրուստ հայթայթել։

Բ. Զաքարեանց

—

Ս ի ս ի ա ն (Զանգ. գաւ.), 30 հոկտ.

Կա՞ն արդեօք դպրոցներ Սիսիանում թէ ոչ, և, եթէ կան, ինչ դրութեան մէջ են։ Սիսիանը իր 27 հայաբնակ գիւղերով տարիներ շարունակ զրկված է եղել ուսումնարան ունենալուց (բացի Տաթևից), բայց վերջին տարին, այն է 1905—1906 թւին, բաց է արել 3 հատ ծխ. միդասեան դպրոց. եթէ չը հաշւենք միւս գիւղական Տէր-Թոդիկեան դպրոցները, նա ունեցել է երկու հատ ռուսաց երկդասեան դպրոցներ։ Ուրեմն այժմս կան ամբողջ Սիսիանում 3 ծխական և երկու ռուսաց երկդասեան դըպրոցներ, որ բաժանելով գիւղերի վրա կը տեսնենք, որ 5 կամ 6 գիւղին ընկնում է մի դպրոց 1 կամ 2 ուսուցչով, հետևապէս ամէն մի գիւղից սովորող մանուկներ լինում են ամենաքիչը 50 հոգի, որ անում է 6 անգամ 50 հաւասար է 300 հոգի։ Երևակայեցէք ուրեմն, ինչ կարող է անել մէկ կամ երկու ուսուցիչը մօտ 300—400 գիւղացի մանուկների հետ. արդեօք կարո՞ղ է պարապել այդքան մանուկների հետ, և եթէ կարողանայ էլ, գիւղերը լինելով իրարից շատ հեռու, չէ կարելի որ մանուկները այդքան հեռաւորութեան վրա գան և գնան, իսկ մնալ այն գիւղերում, ուր ուսումնարանն է, դա առանց այն էլ խեղճ գիւղացու համար շատ դժուար է և անյարմար։ Եւ այսպէս, ուսումնարանների սակաւութիւնը, հեռաւորութիւնը և գիւղացու չքաւորութիւնը նպաստել են և նպաստում են գիւղացի մանուկների անկիրթ մնալուն։ Իսկ տարիներ շարունակ զուրկ մնալով գիտութեան կենսատու լոյսից՝ Սիսիանը դառել է մի խաւար երկիր, որտեղ ժողովուրդը խարխափում է տգիտութեան մէջ։

Բացի այդ վերոյիշեալ դպրոցներից, ինչպէս վերև յիշեցինք, կան և մի քանի գիւղերում դպրոցներ (եթէ կարելի է դպրոց անուանել) մի քանիսը գոմի սաքուներում, մի քանիսն էլ մի որևէ տան մէջ. և այդ դպրոցները իրանց տիրացու-ուսուցիչներով և «այբ-ու-բեն»-ով ու «ռա-ռ-յիւ»-նով չեն զանազանվում Տէր-Թոդիկի դպրոցից, միայն այստեղ սրբազան ֆալախկայի տեղ գործ է ածվում ծեծը ամենաանողորմ կերպով։

Եւ ահա այսպէս, դպրոցների բացակայութեան պատճառով, Սիսիանը մնում է խաւարի մէջ։ Նոյն դրութեան մէջ են գտնվում նոյնպէս Նախիջևանի լեռնային գիւղերը՝ Դարալագեազը, Ղափան-Բարկուշատը, Ջէբրայիլի ու Ջիվանշիրի գաւառները։

Ժամանակ է, որ մեր գաւառներն էլ, գլխաւորապէս Սիսիանն ու Ղափանը, ունենան իրանց ծխական դպրոցները կրթված ուսուցիչներով, և այդ գործին զարկ պիտի տայ «Կուլտուրական ընկերութիւնը» և «Նպաստամատոյց Ցանձնաժողովի» անդամները, որոնք աւելի ծանօթ են Սիսիանի դրութեան հետ։

Ցանկանում ենք աջողութիւն և նրանցից սպասում մեր գաւառների վերականգնումը։

Վաչէ Խաչատրեան

ՇՏՈՒՏԳԱՐՏ—ՀԱԱԳԱ—ԷՋՄԻԱԾԻՆ
I

Շտուտգարտից—Հաագա, Հաագայից—Էջմիածին։ Պրոլետարական ինտերնացիոնալի բարձրագոյն ինստանցիայից դէպի միջազգային միապետների բարձր խորհրդաժողովը, իսկ այդտեղից դէպի համահայութեան հոգևոր պետի աթոռանիստ մայրաքաղաքը։

Ո՞վ է այն օրգանը կամ կուսակցութիւնը մեր մէջ, որ միաժամանակ իր էջերում և իր ծրագրային քաղաքականութեան մէջ խրոնիքական երևոյթ է դարձրել այդքան տարբեր, այդքան տրամագծօրէն հակասող կուռքերին երկրպագելը։

Հազիւ կարողանանք գտնել ողջ երկրագնդի վրա մի կուսակցութիւն, որ գաղափարապէս (իդէապէս) այնքան անխնայօրէն շահագործէր քաղաքական դաւանանքները, որքան հայ Դաշնակցութիւնը։

Ճշմարիտ, ակամայ կանգ էք առնում մի անողոք երկընտրանքի՝ դիլեմայի առաջ ամէն անգամ, երբ Դաշնակցութիւնը ցայտուն արտայայտութեամբ հրապարակ է նետվում որևէ խոշոր դէպքի կամ երևոյթի առիթով իր խօսքն ասելու, իր անելիքն առաջադրելու։ Մի սկզբունք, մի համոզմունք, որով նա որոշ դէպքում գլխով մէկ երդվում, երկինք է ազդակում նրա անունով, ուռնահարում և սրբապղծում է նոյնը մի այլ անգամ—ժամանակի կարճ տևողութիւնից յետոյ,—երբ նա դիմաւորում է իր ներքին էութեամբ մի ուրիշ բոլորովին հակադրական դէպքի։

Ո՞րն է ձեր երկընտրանքը, ընթերցո՛ղ, այդպիսի դէպքերում։

Եթէ դուք գաղափար ունէք մտածելակերպի և գործելակերպի լօգիքական հետևողականութեան մասին, եթէ դուք գիտէք, թէ որն է մի քաղաքական կուսակցութեան համոզմունքների շիտակութիւնը, սկզբունքների անդաւաճանութիւնը, ապա ձեր երկընտրանքը Դաշնակցութեան մտածելակերպի

և գործելակերպի միմեանց ջնջող հակասական դէպքի նկատմամբ այլ կերպ չէ կարող լինել, բայց եթէ հետևեալը. այդ կազմակերպութիւնը, իր ղեկավար էլեմենտներով, կամ քաղաքական մանուկների, անգիտակից ու անկայմակերպ ամբոխամիտների մի մասսայակոյտ է, կամ թէ չէ նրա մտածելակերպի և գործելակերպի մէջ իշխում է գաղափարային—սկզբունքային անանկութիւն և չփոթ ամենավատթար տեսակի: Երրորդ ելք գոյութիւն չունի:

Գաղափարային — սկզբունքային անանկութեան ամենապերճախօս փաստը, Դաշնակցութեան նորագոյն անցեալում՝ եղաւ նրա պատգամաւորական ներկայացուցչութիւնը Շտուտգարտում, նրա առաքելութիւնը դէպի Հաագա և նրա ասպարէզը ամենայն հայոց կաթողիկոսի մահվան առիթով:

Շտուտգարտ—Հաագա—Էջմիածին:

«Սոցիալիստ» Դաշնակցութիւնը քաղաքացիական արիութիւն ունեցաւ իր մտածողութեան խառնարանում ցայտեցնելու իր տակտիկական պօզիցիաները այդ բևեռային հակասութիւնների նկատմամբ:

Դաշնակցութեան վերջին համագումարը մեծ մի կոպիտ բռնազբօսիկութեամբ, մոգական գաւազանի մի թեթև հարուածով վերածեց 17 տարվայ նացիոնալիստական կուսակցութիւնը՝ «սոցիալիստական» կուսակցութեան. մի ակտ, որ շատ բան չէր պահանջում իրանցից, բայց եթէ ընդօրինակել Ռուսաստանի սոց.-յեղ. կուսակցութեան ծրագիրը և ցուցադրել պրոլետարիատի միջազգային ատեանին, որ այդ մտաւոր «յեղաշրջումը» մի օրգանական ծնունդ է իրանց էվօլիւցիօնական հասունութեան: Սակայն բաւական չէ սոսկ «սոցիալիստական» անուն կրելը. Դաշնակցութեան հարկաւոր էր միջազգ. սոց. կօնգրեսին՝ ինչ ճանապարհով ուզում է թող լինի, մասնակցել, որպէսզի նա մի կողմից հայ անգիտակից մասսայի մէջ շահագործէր իր ընդունելութեան փաստը, իսկ միւս կողմից դիւանագիտութեան միջազգային արիօպագում շահագործէր սոցիալիզմի վեհ գաղափարը:

Շտուտգարտից դիմեց Դաշնակցութիւնը Հաագային: Նա լսեց մի տեղ աշխարհիս հարստահարվող տարրերի լաւագոյն ներկայացուցիչների սոցիալիստական բարբառը, իսկ միւս տեղ, թողնելով բողոքներն ու պահանջները, պետիցիաներով և խնդրագրերով դիմեց աշխարհիս հարստահարող տարրերի քաղաքական ներկայացուցիչների կօնֆերենցիային, մի ճնշված ժողովրդի պաշտպանութիւնը մուրալու:

Իրաւ, դա մի գաղափարային սկանդալ էր կուսակցական քաղաքականութեան սահմանում. իսկ սոցիալիստի համար —թող նա լինի նա մի «օրթօդօքս» մարքսիստ, այլ անհատական չափաւոր մեծութիւններ, ինչպէս են, օրինակ՝ մի իտալական Տուրատի և մի բաւարական Ֆօլմար,—դա մի գաղափարային-սկզբունքային ոճիր էր: Քանի՜ քանի անգամ են միջազգային սոց. կօնգրեսները ընդհանրապէս և ամեն մի երկրի սոցիալիստական կուսակցութիւն մասնաւորապէս բացասական քննադատութեան ենթարկել և դատափետել իրանց հաւաքական որոշումների մէջ պետութիւնների այդ և նմանօրինակ միջազգային համախմբումները, որպէս խոշոր բուրժուազիայի միջազգային աւարառութեան և յափշտակիչ քաղաքականութեան գէշէֆտները հոգացող մարմիններ: Եւ ինչպէս ամեն մի նոր ընդունվող կուսակցութիւն, այնպէս էլ Դաշնակցութիւնը միջազգ. սոց. կօնգրեսում ընդունվելու համար յայտնել է (պարտաւոր է յայտնել, իբրև ընդունվելու պահանջներից մէկը), որ ինքը ընդունում է միջազգային նախկին բոլոր սոց. կօնգրեսների որոշումները: Այսօր նա տալիս է Շտուտգարտում իր այդ խոստումը, որպէսզի վաղը նա թքէ իր այդ խոստման վրա և առաքելութիւն ուղարկէ Հաագա—միջազգ. սոց. կուսակցութիւնների օրգանական թշնամիների, ծայրայեղ հակառակորդների ներկայացուցիչների մօտ: Այսօր Դաշնակցութեան յարգված ու մեծարված շէֆը իր անտիմենտալ ճառերով գովաբանում է սոցիալիզմի սկզբունքները իրանց համագումարում (Վիեննայում), որպէսզի խեղճ ու կրակ Թիւրքահայերին համոզել կարողանար սոցիալիզմի փրկարար նշանակութեան մէջ նաև թիւրքահայ հարցի նկատմամբ, իսկ վաղը նոյն այդ մեծարված շէֆը «սոցիալիստական» և «յեղափոխական» առաքինութիւն է համարում «աղաչանաց» խնդրագրերով դիմելու ֆօն, գրաֆ, բարօն, մարշալ տիտղոսաւորների բարձրագոյն ատեանին: Իսկ Դաշնակցութեան կենտրոնական օրգանը իր օգոստոս ամսվայ համարում (№ 8, 1907 թ.) դարձեալ չէ խորշում առանց այլևայլութեան միևնոյն էջերում զետեղելու և միջազգ. սոցիալիստական կօնգրեսի վերաբերեալ իր գնահատումները և իր կուսակցութեան պետութիւններին ուղարկած խնդրագրերը:

Ասացէք, ընթերցող, սա գաղափարային-սկզբունքային այլանդակութիւն չէ՞ առաջին կարգի, ամենավատթար տեսակի:

Intimus

(Կը շարունակվի)

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

◆ Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը որոշել է դիմել հասարակութեան և կոչ անել, որ նա օգնէ քաղաքային վարչութեան ագենտներին արձանագրութիւններ կազմելու և պատասխանատւութեան ենթարկելու այն հացթուխներին, որոնք հացը վաճառում են սահմանված սակագնից բարձր գներով:

◆ Թիֆլիսի 2-րդ քաղաքամասի (Դաւթի սարի մօտ) բնակիչների մի խմբակ, ի նկատի առնելով հացի թանգութիւնը, մտադիր է ընկերակցական հիմունքներով բանալ սեփական բացիօնալ փուռ: Եթէ նոյն իսկ անդամների թիւը 150 լինի, անդամակցական վճարը 3 ր. չէ բարձրանալու: Իսկ եթէ անդամների թիւը աւելանայ, այդ թիւը շատ քիչ չափով կը պակասի:

◆ Կիրակի, նոյեմբերի 11-ին, Հաւլաբարի Արաքսեանի թատրոնի շէնքում կը կայանայ հացթուխների արհեստակցական միութեան ընդհանուր ժողովը:

◆ Յայտնի միլիօնատէր պ. Զուբալօվը արտասահմանից վրաց մէջ գրագիտութիւն տարածող ընկերութեան ուղարկել է 2,000 րուբլի, որից 1,500-ը նա խնդրում է յանձնել Ժընէվում իրանց ուսումն աւարտած և հայրենիք վերադարձող վրացիների ճանապարհածախսի համար, իսկ 500 րուբլին՝ յօգուտ Ժընէվի վրաց գրադարանի:

◆ Դեռ անցեալ տարի Թիֆլիսի 6-րդ քաղաքամասում ապրող մահմեդականները խնդրել էին քաղաքային վարչութեան, որ նրանց թոյլատրվի այդ քաղաքամասում բանալ առանձին սպանդանոց, բայց մինչև օրս քաղաքային դուման չէր համաձայնում բաւարարութիւն տալ այդ միջնորդութեան: Մօտ օրերս մահմեդականները նորից դիմեցին նոյն միջնորդութեամբ Թիֆլիսի նահանգապետին, որը այդ միջնորդութիւնը ուղարկել է քաղաքագլխին:

◆ Թիֆլիսում կազմակերպվել էր մի նոր ընկերութիւն «Թիֆլիսի նահանգի հայերի մէջ օգտակար գիտութիւններ տարածող ընկ.» անունով: Այդ ընկերութեան կանոնադրութիւնը արդէն հաստատութիւն է գտել պատշաճաւոր իշխանութեան կողմից:

◆ Մեզ խնդրում են տպագրել հետևեալը. «Թիֆլիսի հայոց բարեգործական ընկերութեան վարչութիւնն ստացել է տ. Նադեժդա Ալիխանեանից 25 ր. յօգուտ Նոր-Բայազէտի գաւառի հայ սովեալներին: Վարչութիւնը որոշել է ստացված նուէրները թէ դրամով և թէ մթերքներով ու շորով ուղարկել տեղական մասնաժողովին, որը կազմված է սովեալներին օգնելու համար»:

◆ Ստացանք «Վանգոյժ. Կում մի ջուր իր այրած հայրենեաց վրա կը սրսկէ Խրիմեան Հայրիկ», (2-րդ տպագրութիւն) յօգուտ սովեալների, գինն է 15 կօպէկ:

◆ Նոյեմբերի 8-ին Թիֆլիսի կայարանում բռնել են 4 պուդ որսորդական վառօդ, որ ուղարկվելու էր Բագու:

◆ Վաղը, առաւօտեան, Կովկասագիտական բարձր դասընթացքներում (Ալեքսանդրեան այգում) կը կայանայ երկու դասախօսութիւն: 1) Գ. Մ. Թումանովի՝ ագրարային օրէնսդրութեան մասին (գիւղաց. նադելների յետ. գնումը, գիւղացիական բանկ և այլն) և 2) Ա. Վ. Ֆօմինի՝ բուսաբանութեան մասին: Առաջին դասախօսութեան սկիզբն է ժամը 11-ին, իսկ երկրորդինը—12 ժամին:

◆ Թիֆլիսի քաղաքային ինժենէր Կօգնօվիցկին զեկուցել է քաղաքային վարչութեան, որ անհրաժեշտութիւն է ներկայանում վերանորոգել այն կամուրջը, որ միացնում է քաղաքի կայարանին մերձ գտնվող մասը Նախալօվկայի հետ՝ կառքերի երթևեկութեան համար: Նախալօվկան և Լոտկիս-գօրա կոչված քաղաքամասը ներկայումս կառքերի երթևեկութիւն ունեն քաղաքի հետ միայն Աւճալեան փողոցով, երկաթուղային կամուրջի տակով; որ շատ անյարմար է կայարանի միւս կողմում ապրողների համար:

◆ Քաղաքային ինժեներ Կօգնօվիցկին, քննելով Ցիցիանօվսկի զառիվայրում պատահած դժբաղդ դէպքը, եկել է այն եզրակացութեան, որ այդ դժբաղդութիւնը տեղի ունեցաւ արգելիչ շղթայի (տօրմօզ) կտրվելու պատճառով և վատման Պուգաչի մեղաւորութեամբ, որը շղթան կտրվելուց յետոյ իրան կորցրել է և էլեքտրական էներգիան դէպի յետ չէ տարել:

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Նոյեմբերի լոյս 8-ի գիշերը, Ելիզավէտինսկի փողոցում, № 31 տան մէջ, պաշտօնաթող փոխ-գնդապետ Սերգէյ Մարգուլօվի բնակարանում, Շամախու վաճառականի 18-ամեայ աղջիկ Մարիամ Նազարեանը աքրճանակով ինքնասպանութիւն է գործել: Հանգուցեալը թողել է մի նամակ, որով խնդրում է ոչ ոքի չը մեղադրել:

—

Նոյեմբերի լոյս 8-ի գիշերը պարսկահպատակ Հաջի Հաշիմ Ալիեվի խանութից, որ գտնվում է Վօրօնցօվսկայա փողոցում, Վարդանեանի տանը, կեղծ բանալիով գողացել են 806 ր, 50 կօպէկի ապրանք, մի քանի րուբլի կանխիկ փող և այլ իրեր, ընդամենը 1056 րուբլի արժողութեամբ: Կասկածով ձերբակալված են Մահմէդ Մուսա Իսմայիլ օղլի, Մահմէդ Իբրահիմ Ռեկար օղլի, Աղա Մահմէդ և Բաշիր Իսմայիլ օղլի:

—

Նոյեմբերի 7-ի գիշերվայ ժամը 11-ին Թիֆլիսի երկրորդ կարգի վաճառական Պվաշաձէի ծառայողուհի

օր. Եկատերինա Մօլչանօվնան ինքն իրան նաւթով այրել է, որից և մեռել է Միքայէլեան հիւանդանոցում:

—

Նոյեմբերի 8-ին, երեկոյեան, Մետեխի միջանցքում № 12 տան մէջ, չորս անյայտ զինված անձինք մտնելով Կարապետ Վարդանեանի բնակարանը մահվան սպառնալիքով խլում են 104 ր. փող և 129 րուբլու դանազան ոսկեղէն և արծաթեղէն և անյայտանում են:

—

Նոյեմբերի 8-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, Օլգինսկի փողոցում գտել են մի ամսական մի աղջիկ երեխայ: Մանկանը ուղարկել են Օլգինսկի մանկաբարձական ինստիտուտ:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Թիֆլիս, 9 նոյեմբերի

Սրանով պատիւ ունեմ յայտնել յարգելի հասարակութեան, որ «Մշակի» № 139-ում տպված թղթակցութիւնը Բագուից Ադդէ ստորագրութեամբ, որի մէջ գրված է, իբր «Տօրգօվայա փողոցում սպանվեց օր. Անահիտ Շահինեանը» և այլն... կատարեալ զըրպարտութիւն է. ես կենդանի եմ և բացատրութիւն եմ պահանջում այդ պարոնից իմ պատիւս վերականգնելու համար:

օր. Անահիտ Շահինեանց

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչներ՝ ԹԱԴԵՈՒՍ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ, ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան և վեներական (սիֆիլիս) հ.:
Կ. Մ. ՁԻԿՕՎԱՆԻ—9½—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային:
ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ Ե. Կ. ԽՕԴՆԵՎԱ—9½—2 ժ. ատամի հիւ.
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.:
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ., վիրաբուժութեան և միզասեռ.
Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՕՎ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց ծաղկահատ.:
Կ. Ի. ԳԶԵԼԻԵՎ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի:
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—1½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.:
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՇՉԵՐԲԻՆԱ—1½—2 ժ. մանկաբարձութեան:
Գ. Յ. ԳՈՒՐԳԵՆՕՎ—11—12 ժ. կանանց և մանկաբարձութեան:

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Ա. Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ—6—7 ժ. վիրաբուժ., վեներական, միզասեռ և մորթու հ.

Վճարը 50 կ.: Չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

ԱՆԴՐԿՈՎԿ. ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆԵՐԻ
ՁՄԵՌԱՅԻՆ ԵՐԹԵՒԵԿՈՒԹԻՒՆ
(Նշանակված են Թիֆլիսի ժամերով)

—

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ◆

ԲԱԳՈՒ (Գանձակ, Եւլախ)
Արագ—գիշ. 12 ժ. 28 ր., Գանձակ—գիշ. 5 ժ. 42 ր., Եւլախ—առաւ. 7 ժ. 19 ր., Բագու—ցեր. 2 ժ. 43 ր.: Պօստ.—երեկ. 9 ժ. 41 ր., Գանձակ—գիշ. 4 ժ. 13 ր., Եւլախ—առ. 6 ժ. 27 ր., Բագու—ցեր. 5 ժ. 39 ր.: Մարդատար—ցեր. 7 ժ 53. ր., Գանձակ—ցեր. 2 ժ. 10 ր., Եւլախ—ցեր. 4 ժ. 21 ր., Բագու—գիշ. 1 ժ. 50 ր.:

ԲԱԹՈՒՄ (Գորի, Միխայլօվօ, Ռիօն)
Մարդատար (№ 7).—առ. 10 ժ. 58 ր., Գորի—ցեր. 1 ժ. 30 ր., Միխայլօվօ—ցեր. 2 ժ. 58 ր., Ռիօն—երեկ. 7 ժ. 21 ր., Բաթում—գիշ. 12 ժ. 10 ր.: Պօստ.—առ. 9 ժ. 15 ր., Գորի—ցեր. 11 ժ. 49 ր., Միխայլօվօ—ցեր. 1 ժ. 19 ր., Ռիօն—երեկ. 5 ժ. 47 ր., Բաթում—գիշ. 10 ժ. 45 ր.: Մարդատար (№ 5)—գիշ. 11 ժ. 22 ր., Գորի—գիշ. 1 ժ. 57 ր., Միխայլօվօ—գիշ. 3 ժ. 20 ր., Ռիօն—առ. 7 ժ. 41 ր., Բաթում—ցեր. 12 ժ. 27 ր.:

ԵՐԵՒԱՆ (Ալեքսանդրօպօլ)
Ապր.-մարդ.—ցեր. 3 ժ. 16 ր., Ալեքսանդրօպօլ—գիշ. 2 ժ. 30 ր., Երևան-Ուլուխ. առ. 8 ժ. 22 ր.: Պօստ.—գիշ. 1 ժ. 8 ր., Ալեքսանդրօպօլ—ցեր. 11 ժ. 53 ր., Երևան—Ուլուխ.—ցեր. 5 ժ. 35 ր., Նախիջևան—գիշ. 12 ժ. 32 ր., Ջուլֆա—գիշ. 2 ժ. 35 ր.:

ԲԱԳՈՒԻՑ (Պետերբուրգի ժամանակով)
Մարդատար—առ. 4 ժ. արագ.—ցեր. 4 ժ. 4 ր.: Պօստ.—ցեր. 11 ժ. 23 ր.:

ԲԱԹՈՒՄԻՑ—Մարդ.—առ. 10 ժ. 38 ր.: Պօստ.—առ. 6 ժ. 49 ր.: Մարդատ.—ցեր. 5 ժ. 46 ր.:

ԵՐԵՒԱՆ-ՈՒԼՈՒԽԱՆԼՈՒԻՑ — Պօստ.—առ. 1 ժ. 58 ր.: Ապրանք.-մարդատար—գիշ. 1 ժ. 50 ր.:

ՋՈՒԼՖԱՅԻՑ—Պօստ. գիշ. 4 ժամին: Մարդ.-ապրանք.—ցեր. 3 ժ. 21 ր.:

ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ — Պօստ.—7 ժամին: Մրդ.-ապրանք.—6 ժ. 58 ր.:

Լոյս տեսաւ
„ԵՐԿՐԻ ՁԱՅՆԸ“
№ 24-ը
հետևեալ բովանդակութեամբ.

Ֆարաջայի պաշտամունքը — Տ. Զաւէն
Թիւրք-պարսկական վէճի ծագումն ու պատմութիւնը (Մէջդր-Սալթանէի պատմածներից) — Տ. Զ.
Աբդիւլ-Համիդի ներքին կեանքը (Վերջ) — Սէֆէր բէյ
Էլ հերիք վազէք (բանաստ.) — Արսէն
Թիւրք թատ. (Գ. շրջան) (վերջ) — Ա. Թալասօ
Բանաստեղծական (Թիւրքահայերի ապագան մասնաւորապէս) — Բ. Իշխանեան
Թիւրքիայի տնտեսական և կուլտուրական կեանքը

1—1

Երկուշաբթի, նոյեմբերի 12-ին
ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ
Հայ դերասանական ընկերակցութիւնը
Կը ներկայացնէ
Մասնակցութեամբ դերասան Յ. ԱԲԷԼԵԱՆԻ
Առաջին անգամ Թիֆլիսում

I

ՆՇԱՆԱԾՆԵՐ
Դրամա 3 գործ. հեղ. Ալ. Աբէլեանի

II

Բարեհաճ մասնակցութեամբ Իւ. Ի. Սպենդիարեանի և Ս. Ա. Բերեժանեանի
ՏՕՆԱԾԱՌ
պիէս 1 գործ. Նեմիրօվիչ-Դանչենկօյի
Մասնակցում է ամբողջ խումբը
Տեղերի գները սովորական են
Սկիզբն է 8 ժ. երեկոյեան
(շ. կ.) 2—1

Քաղաքից գնալու պատճառով ԾԱԽՎՈՒՄ Է
մանրեղէնի խանութ: Նիկօլաեվսկայա փողոց № 47.
1—1

ԲԺԻՇԿ
Ա. Մխիթարեանց
Ընդունում է հիւանդներին. մասնագիտութիւն՝ սիֆիլիս, միզային, վեներական և մորթու հիւանդութիւններ. առաւօտեան 12—2 ժ., երեկ. 5—7 ժ., Սօլօլակ, Բեհբութեան փողոց № 33:
(ա. օ.) 43—100

ԲԺԻՇԿ
Գ. ՄԱՂԱՔԵԱՆ
Ներքին եւ երեխայոց, առանձնապէս ստամոքսի եւ աղիքների հիւանդութիւններ:
Ընդունելութիւն ամեն օր | 12—1 ժ. առաւօտեան, 5—7 ժ. երեկոյեան
Միքայէլեան փողոց ս. Ճավճավաձէի № 36.
(ա.օ.) 32—100

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Ա. ՔԱԹԱՆԵԱՆ
Վերադարձաւ Կովկասի հանքային ջրերից և վերսկսեց ընդունելութիւնը ներքին և ջղային հիւանդների, առաւօտ. 9—12 ժ., երեկ. 5—7 ժամ:
Միքայէլեան փողոց, № 27:
(ե. հ. շ. կ.) 26—50

„Գուտտենբերգ“
գրավաճառանոցում վաճառվում են
ԱՏՐՊԵՏԻ
աշխատութիւններից

Պատկերներ.—Տաճկ. Պատ. Թիւրքահայերի կեանքից	1 ր. — կ.
Վիւքալայի գաղտնիքը.—Օսման. սահմանադ. երիտաս. կեանքից	1 » — »
Ալմաստ.—Ա հատոր Թիւրքահայերի կեանքից	1 » — »
Ջաւահիր.—77—78 թ. Ռուս-Թիւրք. կռուից արկածներ	1 » — »
Վիպակներ.—Երկու վէպ. (Հարազատ և Անկուռն) Թիւրքահայերի կեանքից	1 » — »
Բժժանքը.—Երեք պատկեր. տաճկահայ յեղափ. կեանքից	1 » — »
Կարելի՞ է սիրել—պատմ. վէպ	1 » — »
Ընտիր թղթի վրա սոյն ութ հատոր իւրաքանչիւր հատ. 2 ր.	
Դիմակներ.—Երգիծական չորս արկած	— 50 կ.
Խեւ-կարապետ.—Թիւրք. կեանքից	1 » — »
Քօռ-Եղիկ » »	— » 30 »
Շեյնից » »	— » 30 »
Ժառանգներ » »	— » 30 »
Բերսալ-Առաքելը » »	— » 25 »
Թուլումբաջիներ » »	— » 20 »
Շուշան.—Երեք արար. Թուրք. կեանքից	1 » — »
Սարրաֆ.—Հինգ » »	30 » — »
Խիւլաֆար.—Պատմ. տեսութիւն	30 » — »
Իմամար.—պատ. տես. չերքեզի մասին	1 » — »
Հողատիրութիւնը Կովկասում	» 10 »

Դիմել՝ Թիֆլիս, «Գուտտենբերգ» գրավաճառ. Գ. Գալստեանին:
2—5

ՆՈՐ-ԱՇԽԱՐՀ
Գրական, քաղաքական հասարակական պատկերազարդ
ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
առաջին 1907 թ. տարի
Առաջին համարը լոյս կը տեսնի կիրակի, 11-ին նոյեմբերի:
Առանձին համարը Թիֆլիսում և թէ գաւառներում—10 կոպ. | Տարեկան բաժանորդագինը ամեն տեղ 4 ՌՈՒԲԼԻ
Խմբագրութիւնը բաց է ամեն օր, բացի կիրակի և տօն օրերից, առաւօտեան ժամը 11-ից մինչև 2-ը: Խմբագրութեան ժամանակաւոր հասցէն՝ Тифлисъ, Редакція журнала «Норъ-Ашхаръ», Водоподъемная ул. № 8 (Чугуретъ)
Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Գրիգոր Ճէզվէճեան
(ու. շ. կ. ե.) 2—4

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱՑՈՒՄ
Որովհետև մենք տեղեկութիւն ստացանք, որ մեր կակաօն գործածողներին աշխատում են մոլորեցնել մեր էտիկէտը կեղծելով, ապրանքները արկղիկների մէջ զետեղելու մեր ձևը նմանեցնելով, մենք վճռեցինք այսուհետև մեր ձեռքով ուղարկվող դեղին արկղիկների վրա ցուցադրել այստեղ նկարված գործարանային նշանակը (մարկա) հանդերձ ռուսաց լեզուի գրութեամբ:
Յարգելի հասարակութեան շահի տեսակէտից խնդրում ենք «ԲԵՆՍԴՈՐՊ» ՒՍԿԱԿԱՆ ԿԱԿԱՕՆ գնելու ժամանակ առանձին ուշք դարձնել այստեղ նկարած պիտակի (ярлыкъ) վրա և ուրիշ՝ մեր ֆիրմայի անունով կեղծված ոչ մի կակաօ չը վերցնել:
Կակաօյի և շօկօլադի հօլանդական գործարաններ՝ «ԲԵՆՍԴՈՐՊ» ԱԿՑԻՕՆԵՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ.
(10, 20, 30) 2—5

Электропечатня «ЭКОНОМІЯ» Авакъ Мугдусіаковоръ съ С-ми. Большая Ванкская ул. д. Семинаріи № 3.